

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
Факультет педагогіки і психології

Кафедра педагогіки і методики
початкової та дошкільної освіти

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
РОЗВИТОК ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

Спеціальність 013 Початкова освіта
Освітньо-професійна програма «Початкова освіта»

Здобувачки вищої освіти
освітнього рівня «магістр»
Бідної Соломії Василівни

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:
кандидат філологічних наук, доцент
кафедри філологічних дисциплін
початкової та дошкільної освіти
Турко Ольга Василівна

РЕЦЕЗЕНТ:
директор Тернопільської спеціалізованої
школа І-ІІІ ступенів №5 з поглибленим
вивченням іноземних мов
Погоріла Оксана Іванівна

ЗМІСТ

ВСТУП	3
 РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	8
1.1. Поняття лексичної компетентності в сучасній лінгводидактиці	8
1.2. Дидактичний аспект розвитку лексичної компетентності молодших школярів	19
 РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ.....	32
2.1. Лінгводидактичні особливості вивчення фразеологізмів у початковій школі.....	32
2.2. Зміст та організація експериментального дослідження	42
 ВИСНОВКИ	54
 СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	58
 ДОДАТКИ	64

ВСТУП

Актуальність теми. Молодший шкільний вік – оптимальний період активного навчання соціальній поведінці, мистецтву спілкування між учнями, учнем та вчителем, період засвоєння мовленнєвих умінь, способів розрізнення соціальних ситуацій. Всі ці якості можна успішно формувати, використовуючи компетентісний підхід в навчанні української мови, який орієнтує освітній процес не лише на засвоєння знань, а й на формування практичних умінь і навичок, потрібних для реального життя. Завдяки інтеграції навчального змісту з життєвим досвідом учнів, таким активним формам роботи, як групові обговорення, рольові ігри, проєктна діяльність, відбувається не лише формування лінгвістичних знань, а й розвиток уміння висловлювати власну думку, слухати співрозмовника, адекватно реагувати на різні комунікативні ситуації. Визначальну роль у цьому процесі відіграє комунікативна компетентність, позаяк вимагає роботи над сприйманням, мисленням, творчою уявою, мовленням, дає змогу одночасно розкритися почуттєвій та інтелектуальній сфері молодшого школяра.

Організувати мовну діяльність дітей, озброїти їх навичками точно та образно висловлювати свої думки, почуття – мета роботи кожного вчителя. Уміння правильно і доречно користуватися в усному та писемному мовленні фразеологізмами є ознакою високого рівня оволодіння мовою. «Власне українські лексеми і фразеологізми упродовж багатьох десятиліть витіснялись із сфер суспільного життя, виробництва, побутового мовлення» [59]. Це спричиняє нерозуміння учнями самотності рідної мови, а отже, втрачався вплив на духовну і мовну культуру школярів, формування національно свідомого громадянина. Одне з головних завдань вивчення рідної мови в школі – здатність реагувати мовними засобами на повний спектр соціальних і культурних явищ у навчанні, вдома, у вільний час. Навчити дітей вільно користуватися всіма багатствами виражальних засобів мови передбачає активне використання даних лінгвістичної науки про функціонально-

комунікативні властивості мовних одиниць, і фразеологічних зокрема. Фразеологічна обізнаність – важливе завдання розвитку мовлення учнів. Діти повинні усвідомити значення фразеологізмів, точність і доречність уживання кожного з них, можливі сфери використання. Виконуючи вимоги навчальної програми, вчителі мають якнайбільше уваги приділяти розвитку мовлення учнів, розширенню їхнього загального і мовного кругозору. Істотну роль тут відіграє робота з фразеологізмами, ознайомлення з фразеологічним багатством української мови, вироблення навичок користування цими виражальними засобами. Проте не можна, на жаль, сказати, що роботі над фразеологією приділяється достатня увага на уроках. Аналіз стану викладання і засвоєння учнями фразеології в школі свідчить, що більшість учнів не може розкрити значення фразеологізмів, перекручує їх структуру, не відчуває стилістичного забарвлення фразеологізмів. У своїй продуктивній мовленнєвій діяльності учні рідко вживають фразеологізми, а якщо і вживають, то роблять мовленнєві і граматичні помилки.

Окреслене питання вивчали в українській лінгводидактиці провідні науковці, зокрема О. Савченко висвітлювала питання мовленнєвого розвитку учнів, у т.ч. лексичної компетентності; О. Горошкіна досліджує формування мовленнєвих компетентностей у молодших школярів; Г. Шелехова розглядала лексичні вправи та методику формування лексичної компетентності в учнів початкової школи; С. Кириченко досліджує розвиток лексичної компетентності молодших школярів у процесі навчання української мови; І. Бех аналізувала дидактичний потенціал фразеологізмів у мовленнєвому розвитку учнів; Н. Павлюк присвятила наукові праці формуванню фразеологічної компетентності в молодших школярів; О. Кононко у контексті розвитку мовлення в початковій школі звертала увагу на використання художніх і фразеологічних зворотів; С. Омельчук розглядала методику формування фразеологічної спроможності учнів у межах мовної освіти; Л. Пшенична розробила методичні рекомендації з вивчення фразеологізмів у початковій школі.

Незважаючи на значні досягнення в останні десятиріччя у методиці навчання української мови в школі, теорія і практика роботи над збагаченням мовлення учнів фразеологізмами потребує глибшого аналізу. Крім того, відсутні рекомендації з методики роботи з фразеології для кожного класу, що негативно впливає на формування мовленнєвих навичок школярів. Спостереження за особливостями усного і писемного мовлення школярів свідчать про обмежене вживання фразеологізмів у мовленні молодших школярів. Формування лексичної компетентності в молодшому шкільному віці є основою для успішного мовленнєвого розвитку дитини, розвитку її мислення, творчої уяви та емоційного інтелекту. Особливо ефективним засобом для збагачення лексичного запасу школярів є фразеологізми – стійкі звороти мови, які вирізняються образністю, експресивністю та національним колоритом.

Вивчення фразеологізмів у початковій школі не лише розширює словниковий запас учнів, а й формує у них мовне чуття, розвиває уміння розуміти переносне значення, а також виховує повагу до мовних традицій українського народу. Саме тому актуальність дослідження зумовлена потребою розроблення ефективних методичних підходів до роботи з фразеологізмами як засобу розвитку лексичної компетентності молодших школярів.

Мета магістерського дослідження – дослідити особливості розвитку лексичної компетентності молодших школярів у процесі вивчення фразеологізмів та визначити ефективні методичні прийоми роботи з фразеологічними одиницями на уроках української мови.

Завдання дослідження:

- проаналізувати науково-теоретичні підходи до поняття лексичної компетентності та її формування в молодшому шкільному віці;
- з'ясувати роль фразеологізмів як засобу збагачення словникового запасу молодших школярів;

- охарактеризувати методичні підходи до вивчення фразеологізмів у початковій школі;
- розробити систему вправ та методичних прийомів, спрямованих на розвиток лексичної компетентності учнів засобами фразеологізмів;
- провести експериментальну перевірку ефективності запропонованих методичних підходів у практиці початкової освіти;
- узагальнити результати дослідження та сформулювати практичні рекомендації для вчителів початкових класів.

Об’єкт дослідження – процес формування лексичної компетентності учнів молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження – методика використання фразеологізмів як засобу розвитку лексичної компетентності молодших школярів у процесі вивчення української мови.

Гіпотеза дослідження: якщо систематично й цілеспрямовано використовувати фразеологізми у навчальному процесі початкової школи шляхом застосування інноваційних дидактичних засобів (технологій, підходів, методів, прийомів), то це сприятиме ефективному розвитку лексичної компетентності молодших школярів, збагаченню їх словникового запасу, формуванню мовного чуття та комунікативних умінь.

У процесі роботи використовували такі **методи дослідження:** *теоретичні* (огляд та аналіз нормативних документів, концепції НУШ, методичної та психолого-педагогічної літератури, підручників, освітніх програм, узагальнення розробок вчителів початкових класів, порівняння, систематизація теоретичного та практичного матеріалу); *педагогічний експеримент* (констатувальний, формувальний, контрольний); *емпіричні* (аналіз шкільної документації, анкетування вчителів, проведення бесід, спостереження); метод математичної обробки даних.

Елементи наукової новизни одержаних результатів. Уточнено поняття лексичної компетентності молодших школярів у контексті роботи з фразеологізмами; визначено методичні засади та прийоми використання

фразеологізмів як ефективного засобу розвитку мовлення в учнів початкової школи; розроблено та експериментально перевірено систему вправ, спрямованих на збагачення словникового запасу молодших школярів через ознайомлення з фразеологічними одиницями.

Практичне значення дослідження. Матеріали дослідження можуть бути використані вчителями початкових класів під час викладання української мови, розвитку зв'язного мовлення, проведення позакласних занять, мовних ігор тощо. Запропоновані вправи та методичні прийоми можуть стати основою для створення навчально-методичних посібників, дидактичних матеріалів та електронних ресурсів. Результати дослідження сприяють удосконаленню практичної підготовки майбутніх учителів початкової школи в педагогічних ЗВО.

Апробація результатів дослідження (див. додаток А):

– участь із публікацією тез у II Всеукраїнській студентсько-викладацькій науково-практичній конференції «Початкова освіта в новій освітній реальності: традиції й інновації, проблеми й перспективи», 24 квітня 2025 р., м. Лубни;

Структура роботи: вступ, два розділи, загальні висновки, список використаних джерел, додатки.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

1.1. Поняття лексичної компетентності в сучасній лінгводидактиці

Сучасне реформування початкової освіти спрямоване не лише на всебічний розвиток дитини та формування в неї загальнолюдських цінностей, а й на становлення її самостійності, креативності й здатності до самореалізації. Вимоги Державного стандарту акцентують увагу не лише на передачі знань, а й на формуванні в учнів умінь ефективно застосовувати їх у практичних життєвих ситуаціях [21]. Адже лише у поєднанні знань і навичок можливе становлення ключових компетентностей, необхідних для повноцінного та успішного життя. Саме тому організація навчального процесу повинна базуватися на засадах компетентнісного підходу.

Компетентнісний підхід в освіті базується на ключових поняттях — *компетенція* та *компетентність*. Ці терміни вже тривалий час перебувають у центрі уваги науковців і педагогів-практиків, які досліджують їх зміст, структуру та функціонування в освітньому процесі. Попри численні трактування досі не вироблено єдиного визначення зазначених понять, що спричинено багатозначністю самих термінів, а також складністю їх адаптації до різних контекстів навчання.

Однак для ефективного впровадження компетентнісного підходу в освітнє середовище необхідно чітко усвідомлювати сутність цих термінів, адже саме від їх правильного розуміння залежить побудова змісту навчання, вибір методів і форм організації пізнавальної діяльності учнів. Розкриття термінологічної основи компетентнісного підходу є важливим кроком до його практичної реалізації в сучасній початковій школі, де формування ключових і предметних компетентностей стає головним орієнтиром педагогічної діяльності.

«Компетенція – це здатність розв’язувати проблеми, що забезпечуються не лише володінням готовою інформацією, а й інтенсивною участю розуму, досвіду, творчих здібностей учнів» [8, с. 9].

На думку М. Голованя, поняття «компетенція» охоплює сукупність різноманітного досвіду, що формується у процесі навчання та життєдіяльності особистості. Учений виокремлює чотири ключові типи досвіду, які становлять основу компетенції:

- досвід пізнавальної діяльності, що проявляється у вигляді засвоєних знань і інформації про навколишній світ;
- досвід репродуктивної діяльності, який виявляється у здатності застосовувати набуті знання в типових ситуаціях за зразком, тобто у формі сформованих умінь;
- досвід творчого розв’язання проблем, що полягає в умінні приймати обґрунтовані та ефективні рішення в нестандартних, проблемних ситуаціях;
- досвід емоційно-ціннісного ставлення, який формується через особистісні орієнтації, переконання та здатність до емпатії, рефлексії [16].

Тобто компетенція трактується не лише як суто когнітивна здатність, а як цілісне утворення, що включає знання, вміння, навички, цінності та досвід особистісного ставлення. Такий підхід дає змогу глибше зрозуміти структуру компетентностей і враховувати різні аспекти особистісного розвитку в освітньому процесі.

Поняття компетенції слід розглядати як цілісне утворення, що охоплює не лише знання, вміння та навички, а й систему цінностей, життєвий досвід і мотивацію особистості. Це інтегрована якість, яка визначає здатність людини ефективно діяти в різних життєвих ситуаціях, приймати обґрунтовані рішення та відповідально ставитися до результатів своєї діяльності. Компетенція передбачає не пасивне відтворення набутої інформації, а активне залучення мислення, творчого потенціалу, критичного аналізу та рефлексії. Опанування певною компетенцією означає готовність особистості застосовувати знання й вміння у нових умовах, самостійно визначати стратегії дій і нести

відповідальність за їх наслідки. Вона забезпечує не лише адаптацію до вимог сучасного світу, а й розвиток здатності до самореалізації, навчання впродовж життя та успішного функціонування в динамічному соціокультурному середовищі.

«Компетентність – це інтегрована якість особистості, що являє собою динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [27].

«Компетентність – це не специфічні предметні вміння та навички, навіть не абстрактні загальнопредметні мисленнєві дії чи логічні операції (хоча, звісно, ґрунтується на останніх), а конкретні життєві, необхідні людині будь-якої професії, віку, сімейного стану – взагалі будь-якій людині» [50, с. 32–33].

Компетентність можна визначити як інтегровану сукупність конкретних умінь, навичок, знань, особистісних установок і досвіду, які забезпечують здатність учня ефективно діяти в різних сферах життєдіяльності. Вона виявляється в умінні застосовувати набуті знання на практиці, адаптуватися до нових умов, приймати рішення та нести відповідальність за них.

У сучасній освіті спостерігається зміщення акцентів від механічного засвоєння заздалегідь визначених знань і умінь до формування здатності діяти самостійно, креативно та свідомо в реальних життєвих ситуаціях. Тобто пріоритет надається не самій кількості знань, а вмінню їх ефективно використовувати.

Таким чином, *компетентність* є цілісною характеристикою особистості, яка формується у процесі активної навчальної діяльності, спілкування, участі в колективних справах та вирішенні реальних проблем. Важливо підкреслити, що ні знання, ні вміння, ні досвід окремо не можуть вважатися компетентністю – лише їхнє поєднання, підкріплене ціннісними орієнтаціями та мотивацією, формує цю якість.

Компетентності, сформовані в процесі навчання, допомагають подолати розрив між теоретичними знаннями та їх практичним застосуванням, забезпечують здатність розпізнавати об'єкти, ознаки та властивості навколишнього світу; аналізувати події, явища й учинки, пояснювати причини та наслідки; створювати власні висловлювання, тексти, вироби, проєкти; формувати і висловлювати власну позицію щодо подій та вчинків інших людей і себе; активно брати участь у спільній діяльності, спілкуванні, розв'язанні навчальних і побутових завдань; оцінювати поведінку, дії та моделі взаємодії з оточенням; користуватися предметами, пристроями та ресурсами відповідно до завдань і потреб.

Компетентнісний підхід сприяє гармонізації цілей навчання, які формулює вчитель, із особистими потребами й інтересами учнів. Він дозволяє зробити освітній процес більш осмисленим для дітей, підвищити їхню мотивацію до навчання завдяки усвідомленню практичної цінності здобутих знань та навичок для сучасного життя і майбутньої діяльності. У результаті такого підходу зростає рівень самостійності й відповідальності учнів, що, своєю чергою, полегшує роботу вчителя, переводячи акцент із контролю на підтримку самонавчання.

Зменшення перевантаженості школярів досягається не шляхом спрощення або скорочення змісту навчання, а завдяки розумному переосмисленню його структури: більше уваги приділяється формуванню вмінь працювати з інформацією, здатності до самостійного пошуку знань, організації навчальної взаємодії у групах, а також внутрішній мотивації до пізнання.

Компетентнісний підхід не лише теоретично обґрунтовує, а й практично реалізує інтеграцію навчального й виховного компонентів освіти. Вирішення завдань всебічного розвитку учня відбувається не через окремі виховні заходи, а в межах цілісного освітнього процесу, де уроки, позаурочна діяльність, спілкування та самостійна робота взаємодіють між собою в єдиній системі.

Упровадження компетентнісного підходу передбачає модернізацію всіх компонентів навчального процесу – від цілей і змісту до методів, форм організації навчання й оцінювання результатів. Це забезпечує зосередження як учителя, так і учнів на досягненні реальних, життєво значущих результатів. Освіта стає більш практико-орієнтованою, гнучкою, чутливою до потреб сучасного суспільства.

Кожна освітня галузь, у тому числі мовно-літературна (див. додаток Б), має сприяти формуванню ключових компетентностей, забезпечуючи не лише знаннявий результат, а й розвиток критичного мислення, комунікації, уміння співпрацювати, вирішувати проблеми та навчатися впродовж життя. Саме така система освіти є основою для формування активної, самодостатньої, відповідальної особистості, готової до викликів сучасного світу.

Компетентність – здатність діяти з урахуванням знань, досвіду, цінностей і контексту, що дозволяє учню бути успішним у навчанні та житті. «Компетенція – це наперед задана вимога щодо знань та досвіду діяльності у певній сфері; компетентність – це володіння компетенцією, що виявляється в поєднанні знань, умінь, навичок, досвіду і особистісних властивостей, які обумовлюють здатність і готовність розв’язувати проблеми і завдання, що виникають в реальних життєвих ситуаціях» [16, с. 27].

Отож компетенція – потенціал, межа знань і вмінь, які людина *може* мати; сукупність вимог до знань, умінь, навичок, способів діяльності, які необхідні для ефективного виконання певної діяльності; вирізняється зовнішнім, нормативним характером, задається навчальними програмами, державними стандартами, професійними описами. Так, лексична компетенція – це знання лексики, її норм, уміння доречно вживати слова в мовленні. Натомість компетентність – власна здатність людини діяти на основі засвоєних знань, умінь, досвіду, цінностей; внутрішня характеристика особистості, яка виявляється в реальній поведінці; має практичний і особистісний вимір, формується в процесі навчання, життєвого досвіду, саморозвитку.

Таким чином, *компетенція* – це потенціал, а *компетентність* – це результат його реалізації в діяльності.

У сучасному освітньому просторі початкової школи проблема формування комунікативної компетентності учнів посідає важливе місце й залишається актуальною протягом багатьох років. Комунікативна компетентність – це здатність ефективно користуватися всіма видами мовленнєвої діяльності (слуханням, говорінням, читанням і письмом) у процесі спілкування. Саме вона забезпечує не лише успішне засвоєння навчального матеріалу, а й формує основи соціальної взаємодії, дозволяючи дитині активно пізнавати навколишній світ, будувати стосунки з однолітками та дорослими, а також вирішувати повсякденні життєві завдання.

Серцевиною комунікативної компетентності є *лексична компетентність*, яка передбачає наявність достатнього словникового запасу, розуміння значення слів та вміння вживати їх у відповідних мовленнєвих ситуаціях. Володіння лексичними засобами — це основа для формування зв'язного мовлення, вираження власної думки, побудови діалогу та текстів різних типів.

Відомий український методист М. Вашуленко наголошував, що одним із найважливіших завдань учителя початкових класів є «зробити мовну і мовленнєву теорію функціональною, домогтися усвідомленого застосування учнями мовних і мовленнєвих понять, правил, приписів у навчальних і пізнавальних життєвих ситуаціях спілкування» [9, с. 16]. Це означає, що мовна освіта молодших школярів має бути спрямована не лише на засвоєння теоретичних знань про мову, а насамперед – на формування практичних навичок мовлення, що забезпечують успішну комунікацію.

У цьому контексті важливо створити навчальне середовище, у якому учні матимуть змогу активно практикуватися у висловлюванні думок, ставити запитання, відповідати, вести діалог і будувати зв'язні монологічні висловлювання. Така діяльність сприяє розвитку мовленнєвої впевненості, культури спілкування та позитивного ставлення до мови як засобу пізнання світу й самовираження.

У сучасних дослідженнях лексична компетентність розглядається як складне багатокомпонентне утворення, яке виходить за межі простого володіння словниковим запасом і охоплює мотиваційні, когнітивні, практичні та рефлексивні аспекти мовленнєвої діяльності. Зокрема, О. Хома визначає лексичну компетентність не лише як сукупність знань, а як інтеграцію знань, цінностей та здібностей, здобутих у процесі засвоєння основ лексикології [64, с. 42]. Н. Сіранчук підкреслює багатогранність лексичної компетентності, розглядаючи її як здатність учня до різних видів лексичної діяльності з урахуванням вікових особливостей, зокрема мотиваційної, когнітивної, практичної та рефлексивно-поведінкової, що включає адекватне використання слів у різних контекстах, а також знання фразеологізмів і образних висловів [54, с. 38]: *мотиваційна лексична діяльність молодших школярів* передбачає усвідомлення значущості багатства словникового запасу для якості мовлення та успішної комунікації; інтерес до лексичних знань та активну зацікавленість у процесі вирішення навчально-пізнавальних завдань; *когнітивна лексична діяльність* включає збагачення словника новими словами і значеннями; поглиблення розуміння відтінків значень слів, добір синонімів і антонімів; активне використання слів у мовленні, засвоєння сполучуваності слів; усунення нелітературних форм, корекцію наголошування та вимови; *практична лексична діяльність* охоплює накопичення в пам'яті значної кількості слів з урахуванням відтінків значення; роботу над переносним значенням слів, синонімами та антонімами; розвиток мовлення через аналіз художніх творів; *рефлексивно-поведінкова лексична діяльність* передбачає активне застосування власного словникового запасу; подолання мовленнєвих стереотипів та прогнозування мовленнєвих ситуацій; самостійну корекцію лексичних помилок у власному мовленні та текстах однокласників; критичну самооцінку власної лексики та оцінювання мовлення інших.

Н. Горбунов визначає лексичну компетентність як здатність швидко актуалізувати з пам'яті потрібне слово залежно від мовленнєвого завдання і правильно включати його у мовленнєвий ланцюг [19, с. 87]. Підкреслюючи

широту цього поняття, Н. Сіранчук зауважує, що лексична компетентність охоплює не тільки знання, уміння та навички, а й гнучкість мислення, здатність долати мовні стереотипи і передбачати мовленнєві ситуації. Вона є однією з ключових якостей особистості, що забезпечує свідому комунікативно-творчу діяльність і розвиток мовленнєвої культури [19, с. 6].

Таким чином, лексична компетентність молодшого школяра — це багатогранна якість, що лежить в основі ефективного комунікативного потенціалу і сприяє успішній соціалізації та навчальній діяльності.

Лексична компетентність молодшого школяра є складним, багаторівневим утворенням, яке охоплює знання, навички, уміння, мотиваційно-ціннісні установки й мовленнєві стратегії.

Основні компоненти лексичної компетентності.

1) Актуалізація слова з тривалої пам'яті залежно від мовного завдання — це психолінгвістичний процес, під час якого учень швидко та свідомо пригадує збережене в довготривалій пам'яті мовне значення потрібного слова для його доречного використання відповідно до мети висловлення.

Цей процес є важливим компонентом лексичної компетентності, оскільки свідчить не лише про наявність знання слова, а й про вміння ефективно застосовувати його у реальному мовленні. Актуалізація залежить від мовного контексту (усне чи писемне висловлення, діалог чи монолог); комунікативного завдання (опис, розповідь, міркування); емоційного забарвлення ситуації (офіційне чи неофіційне спілкування); ситуативних чинників (спілкування з ровесниками, учителем, дорослими тощо). Наприклад, учень, який хоче описати свого домашнього улюбленця, пригадує слова: *хвіст, шерсть, пухнастий, бігає, грається* — відповідно до конкретного мовного завдання. Успішність цього процесу залежить як від обсягу активного словника, так і від набутого мовленнєвого досвіду, тобто частоти вживання слів у попередньому мовленні. Актуалізація слова — це показник не просто володіння лексемою, а здатності швидко й точно добирати потрібне слово з усвідомленням його

змісту, стилістичного та емоційного навантаження в конкретній ситуації спілкування.

2) Ефективне використання словникового запасу у власному мовленні – це здатність учня не лише знати значення слів, а й свідомо, доцільно та грамотно добирати мовні одиниці відповідно до конкретної мовленнєвої ситуації, мети висловлення, адресата та жанру мовлення. Цей компонент лексичної компетентності передбачає: точність слововживання (добір найвідповідніших за змістом і стилістичним забарвленням слів для передачі думки); різноманітність мовлення (уникнення одноманітних повторів за рахунок вживання синонімів, антонімів, багатозначних слів, фразеологізмів); доречність (відповідність лексики ситуації спілкування (офіційне – неофіційне мовлення, розповідь – опис – пояснення тощо)); стилістична грамотність (розуміння, в якому контексті доречно вживати розмовну, емоційно-забарвлену чи нейтральну лексику); мовна виразність (використання засобів образності (порівнянь, епітетів, метафор, прислів'їв, приказок) для емоційного та художнього наповнення мовлення); логічна послідовність (лексичне оформлення мовлення відповідно до логіки викладу думки). Наприклад, замість шаблонного «мені сподобалась книжка», учень може сказати: *«Ця книжка захопила мене з перших сторінок, бо в ній багато несподіваних подій і яскравих героїв»*. Це свідчить про ефективне використання наявного словникового запасу.

3) Передбачення мовленнєвої ситуації та вибір відповідної лексики – це здатність учня усвідомлювати майбутні умови комунікації (мету, адресата, місце, форму, емоційне забарвлення тощо) та заздалегідь добирати мовні засоби, які найкраще відповідають конкретній ситуації спілкування. Цей компонент лексичної компетентності полягає у формуванні в учнів умінь: аналізувати комунікативну ситуацію (хто слухач (учитель, одноліток, дорослий), яка мета висловлення (розповісти, переконати, попросити, пояснити), де відбувається спілкування (на уроці, вдома, в публічному виступі)); передбачати можливі мовленнєві ролі (учень як доповідач, учень як

слухач, учень як співрозмовник, глядач тощо); добирати лексику з урахуванням стилю мовлення, інтонації, форм ввічливості; будувати висловлення відповідно до жанру (лист, розповідь, опис, казка, виступ, повідомлення тощо); адаптувати мовлення до рівня сприйняття слухача (уникати незрозумілих слів, пояснювати складне, використовувати приклади). Наприклад, учень, звертаючись до вчителя, скаже: *«Будь ласка, допоможіть мені розібратися з цим завданням»*, а в розмові з однокласником: *«Поясни, як ти це зробив»*. Це і є прояв передбачення мовленнєвої ситуації.

4) Доречне вживання образних висловів, фразеологізмів, прислів'їв і приказок – це вміння учня усвідомлено використовувати усталені мовні звороти з виразним емоційно-образним забарвленням у власному мовленні відповідно до ситуації, теми, мети й стилю спілкування. Цей компонент лексичної компетентності є важливим показником мовної культури молодшого школяра, оскільки збагачує мовлення емоційністю, виразністю, образністю; допомагає передати ставлення до подій, людей, явищ через яскраві лексичні конструкції; формує національно-мовну свідомість, оскільки фразеологізми, прислів'я й приказки; розвиває асоціативне мислення, творчу уяву, чуття стилю. Наприклад, замість «я дуже злякався» учень може сказати: *«У мене душа пішла в п'яти»*.

Засвоєння лексичного матеріалу в початкових класах має не лише мовленнєве, а й загальнорозвивальне значення, оскільки розширює знання учнів про мову та слово як мовну одиницю; збагачує активний і пасивний словниковий запас; формує здатність свідомо добирати лексеми для точного висловлення думки; розвиває мовне чуття й інтерес до української мови загалом.

Саме лексика стає тим підґрунтям, на якому будується усвідомлене мовлення, а її опанування сприяє формуванню в учнів навичок комунікативно-доцільного вживання слів.

Лексична компетентність включає два ключові елементи: лексичні знання та лексичні навички.

Лексичні знання – це знання значень слів, їх граматичних форм, синонімічних і антонімічних зв'язків, багатозначності тощо.

Лексичні навички – це навички, доведені до автоматизму, що виявляються у механічному доборі лексичних одиниць згідно із задумом висловлення та нормами сполучуваності [54].

Саме лексичні навички забезпечують функціонування знань у реальному мовленні. Їхнє формування є головною метою вивчення лексичного матеріалу в початковій школі.

Мовленнєвий розвиток учнів тісно пов'язаний із кількістю та якістю слів, які вони активно використовують. Однак обсяг словника – це не лише кількість засвоєних слів, а й уміння точно, доцільно, образно їх застосовувати відповідно до комунікативної ситуації.

Значну роль у цьому процесі відіграє вміння учнів розуміти лексичне значення слова; визначати сферу його вживання; розрізняти емоційно-експресивне забарвлення; добирати слова відповідно до задуму висловлювання. Засвоєння словника сприяє загальному інтелектуальному розвитку дитини; розвитку мислення; формуванню мовної ідентичності.

Отже, лексична компетентність – це не лише знання слів, а й здатність ефективно й доречно їх використовувати в усному та писемному мовленні. Чим ширший і багатший словниковий запас учня, тим вищий рівень його пізнавального, мовленнєвого та особистісного розвитку. Робота над формуванням лексичної компетентності має стати основою для розвитку мовленнєвої самостійності, культури висловлення думки та пізнавального інтересу до мови загалом. Формування цієї компетентності забезпечує перехід від знання про слово до вміння його повноцінно використовувати як інструмент мислення й спілкування [66, с. 16]. Саме тому у процесі навчання української мови в початковій школі важливо не лише передати учням лексичні знання, а й сформувати практичні навички їх застосування, розвинути мовленнєве чуття, гнучкість мислення та вміння вибудовувати мовлення відповідно до комунікативної мети. Педагог має постійно

стимулювати дітей до мовленнєвої активності, заохочувати до використання нових слів у власних висловлюваннях, створювати умови для різноманітних мовленнєвих ситуацій. Крім цього, формування лексичної компетентності тісно пов'язане з розвитком загальної мовної культури молодшого школяра, вихованням естетичного ставлення до мови, шанобливого ставлення до рідного слова. Лексична компетентність виступає не лише як навчальний результат, а як важлива складова загального мовного розвитку, успішної комунікації та особистісної самореалізації учня в сучасному суспільстві.

1.2. Дидактичний аспект розвитку лексичної компетентності молодших школярів

Сучасна освіта повинна активно інтегрувати новітні технології, методики та підходи, спрямовані на розвиток критичного мислення, творчості, соціальної відповідальності та комунікативних навичок, аби формувати всебічно розвинену особистість, готову до динамічних змін і складних завдань сьогодення. Ігнорування цього аспекту ставить під загрозу не лише якість навчання, а й майбутнє суспільства загалом. Освітня система, яка нехтуватиме впровадженням інновацій у своїй діяльності, ризикує не лише втратити актуальність і відстати від сучасних освітніх тенденцій, а й сприяти формуванню особистості, що матиме значні прогалини в інтелектуальному, духовному та соціальному розвитку. Така відсутність інноваційного підходу призведе до того, що випускники будуть недостатньо підготовлені до викликів сучасного світу, що негативно вплине на їхню конкурентоспроможність і життєву успішність [22, с. 13].

Використання педагогічних технологій у початковій школі для формування лексичної компетентності має надзвичайно важливе значення, оскільки саме в цей період відбувається інтенсивне засвоєння мовлення, активне накопичення словникового запасу, розвиток комунікативних умінь та мовного чуття дитини.

Сучасні педагогічні технології (технологія розвитку критичного мислення, інтерактивні методи, ігрові, проєктні, технології розвитку мовлення тощо) забезпечують структуроване й поетапне формування лексичної компетентності – від сприйняття нового слова до його активного використання у власному мовленні.

Інноваційні підходи, зокрема ігрові, інтерактивні й проблемно-пошукові методи, підвищують інтерес учнів до слова і мови, створюють емоційно забарвлене середовище, у якому учень охоче засвоює нові лексичні одиниці.

Завдяки сучасним технологіям навчання учні вчаться добирати синоніми та антоніми; визначати значення слова за контекстом; створювати висловлювання з використанням фразеологізмів, прислів'їв; уникати мовних штампів і повторів; критично аналізувати та редагувати власне мовлення.

Використання таких технологій, як диференційоване навчання, діяльнісний підхід, проєктна діяльність, дозволяє враховувати рівень мовного розвитку кожного учня, його потреби, здібності, темп роботи, стиль сприйняття, що є особливо важливим для формування повноцінної лексичної компетентності.

Традиційне засвоєння лексики (запам'ятай – повтори – відтвори) недостатнє в умовах Нової української школи. Педагогічні технології орієнтовані на розвиток умінь застосовувати слово в життєвих ситуаціях, критично мислити, самостійно добирати мовні засоби, тобто – на реальну мовленнєву дієздатність дитини.

Педагогічні технології – це необхідна умова ефективного формування лексичної компетентності молодших школярів. Вони створюють основу для розвитку усвідомленого, гнучкого, виразного і культурного мовлення, що є базовою складовою успішної комунікації та життєвої компетентності дитини.

Поняття *«педагогічна технологія»* активно розроблялося у педагогіці з другої половини ХХ століття. Його трактуванням займалися як українські, так і зарубіжні науковці. Існує кілька підходів до визначення, залежно від того, що саме ставиться в центр – процес, результат, система чи діяльність.

О. Сухомлинська стверджував, що педагогічна технологія – це науково обґрунтована й структурована система дій педагога, яка забезпечує досягнення запланованого результату у процесі навчання та виховання [61]; Н. Гавриш трактує педагогічну технологію як сукупність методик, прийомів і засобів, які забезпечують ефективну організацію навчально-виховного процесу з урахуванням індивідуальних особливостей дитини [11]; Л. Калашник стверджує, що «педагогічна технологія – це діяльнісна модель організації освітнього процесу, спрямована на формування ключових компетентностей і розвиток особистості учня в умовах НУШ» [33]; О. Пометун, Л. Пироженко вказували, що педагогічна технологія – це оптимальна модель спільної діяльності вчителя й учнів, заснована на чітко окреслених етапах і механізмах досягнення навчальних цілей [48]; С. Соловейчик наголошує: «педагогічна технологія – це інструментально-орієнтована система дій, яка передбачає визначення мети, прогнозування результату, добір засобів і оцінювання ефективності навчання [58] тощо.

У рамках процесуального підходу педагогічна технологія розглядається як послідовність організованих дій педагога, спрямованих на досягнення певної освітньої мети. Згідно з цим підходом, основна увага приділяється алгоритмізації навчального процесу, чіткому визначенню етапів, методів і форм роботи. Представники цього напрямку (зокрема В. Беспалько) наголошують на технологічності, якості планування та можливості багаторазового повторення процесу з передбачуваним результатом.

Результативний підхід орієнтується на досягнення певного навчального ефекту – розвиток компетентностей, умінь, світоглядних якостей. У центрі – не стільки засоби, скільки передбачений результат навчання. Так, наприклад, Л. Калашник вважає, що педагогічна технологія – це діяльнісна модель організації освітнього процесу, спрямована на формування ключових компетентностей і розвиток особистості учня.

Системний підхід трактує педагогічну технологію як цілісну педагогічну систему, до складу якої входять мета, зміст, засоби, методи, форми і результат

навчання, а також взаємозв'язки між цими компонентами. Такий підхід дозволяє проектувати освітній процес як структуровану модель, де всі елементи функціонують узгоджено. Прикладом такого трактування О. Сухомлинської.

Діяльнісний підхід розглядає педагогічну технологію як спільну діяльність вчителя й учнів, організовану в такий спосіб, щоб досягати освітніх цілей через активну взаємодію, творчість і самостійність учасників освітнього процесу. Такий підхід особливо актуальний у контексті Нової української школи, яка орієнтується на компетентнісний та учнецентрований підхід. Саме в цьому руслі визначення педагогічної технології пропонують О. Пометун і Л. Пироженко – як оптимальну модель спільної діяльності вчителя й учнів, засновану на чітко окреслених етапах і механізмах досягнення навчальних цілей.

Загалом ключовими ознаками педагогічної технології є такі:

1. Цілеспрямованість. Педагогічна технологія завжди спрямована на досягнення конкретної мети – формування певних знань, умінь, навичок або компетентностей. Усі етапи технології підпорядковані цій меті й не є випадковими або хаотичними. Наприклад: формування лексичної компетентності вимагає свідомого добору завдань, які сприятимуть збагаченню словникового запасу учнів.
2. Відтворюваність. Педагогічна технологія має бути настільки чітко структурованою, щоб її можна було повторити в інших умовах, з іншими учнями – і отримати передбачуваний результат. Це важливо для забезпечення стабільної якості освіти та можливості застосовувати технологію різними педагогами.
3. Керованість і контрольованість результату. Технологія передбачає, що вчитель може на кожному етапі навчання відстежувати, чи рухається учень до поставленої мети, і вносити корективи, якщо щось іде не так. Керованість дає змогу організовано проводити діагностику успішності учнів і ефективності методики.

4. Рациональне використання ресурсів. Технологія має бути ефективною – досягати результатів із оптимальними витратами часу, зусиль, навчального матеріалу, засобів навчання. Наприклад, використання візуалізації або інтерактивних вправ на збагачення словника дозволяє ефективніше запам'ятовувати нові слова.
5. Системність (мета – зміст – метод – результат). Усі компоненти педагогічної технології мають бути взаємопов'язані та логічно узгоджені: мета визначає зміст; зміст вимагає відповідних методів; методи ведуть до очікуваного результату. Це дозволяє вчителю мислити не фрагментарно, а стратегічно.
6. Орієнтація на особистість учня. Сучасні педагогічні технології мають бути ученецентованими: враховувати індивідуальні особливості, інтереси, темп і стиль навчання дитини, стимулювати її самоактуалізацію, творчість, критичне мислення. Наприклад, диференційовані завдання для учнів з різним рівнем мовної підготовки – ознака технології, що орієнтується на особистість.

Ці ознаки в сукупності дозволяють говорити про педагогічну технологію як цілісну, науково обґрунтовану систему, що забезпечує ефективність, передбачуваність і якість освітнього процесу.

Сучасний освітній процес неможливий без постійного оновлення й осучаснення підходів до навчання, що зумовлює зростання ролі вчителя як активного учасника інноваційної діяльності. Саме педагог є рушієм змін, оскільки, володіючи фаховою компетентністю та творчим потенціалом, він здатний ініціювати, впроваджувати та оцінювати ефективність нових методів, прийомів і форм роботи. Творчий учитель має можливість гнучко застосовувати й удосконалювати наявні педагогічні методики; адаптувати технології до особливостей свого класу чи конкретного освітнього контексту; формулювати нові педагогічні ідеї та експериментально перевіряти їх у практиці; сприяти розвитку навчального середовища, яке відповідає вимогам Нової української школи та сучасних освітніх викликів.

Педагогічна технологія виступає засобом модернізації навчально-виховного процесу, забезпечуючи його наукову організацію, результативність та орієнтацію на компетентнісне навчання. Це не просто набір методичних прийомів, а структурована система діяльності вчителя й учнів, яка веде до чітко визначеного результату – формування особистості, здатної до самонавчання, критичного мислення й успішної соціалізації.

У практичному втіленні педагогічна технологія – це алгоритм дій, що охоплює постановку мети; добір змісту навчання; вибір методів і засобів; організацію діяльності учнів; оцінювання досягнутих результатів.

У науково-педагогічній літературі представлено багато класифікацій педагогічних технологій – за метою, змістом, рівнем інноваційності, способом організації тощо. У контексті нашого дослідження доцільно виокремити такі педагогічні технології та підходи:

- інтерактивні технології сприяють активній взаємодії учнів між собою та з учителем, розвивають навички комунікації та співпраці;
- технології проблемного навчання активізують пізнавальну діяльність через постановку навчальних завдань у формі проблемних ситуацій;
- диференційований підхід навчання орієнтований на індивідуалізацію освітнього процесу, врахування навчальних потреб і можливостей кожного учня;
- інтегрований підхід забезпечує міжпредметні зв'язки, формує цілісне бачення світу;
- технології розвитку критичного мислення формують уміння аналізувати, порівнювати, оцінювати інформацію (див. додаток В).

Інтерактивні технології – це способи організації навчального процесу, які передбачають постійну активну взаємодію учнів між собою і з учителем, а також створення умов для спільного вирішення навчальних завдань, розвивають комунікативні вміння, лексичний запас, культуру мовлення, навчають працювати в парі, у групі, вести діалог, аргументувати думку. Інтерактивні технології стимулюють мовленнєву активність; сприяють

кращому засвоєнню лексичних одиниць; формують уміння слухати, уточнювати, реагувати; підвищують мотивацію до навчання.

О. Пометун та Л. Пироженко є одними з найвідоміших вітчизняних дослідниць у галузі інтерактивного навчання. Вони створили методичні рекомендації та практичні посібники щодо застосування інтерактивних технологій у навчальному процесі [49]. І. Лікарчук досліджував шляхи інноваційного розвитку української школи, зокрема роль інтерактивного навчання в розвитку особистості учня [39]. Т. Дороніна вивчала використання інтерактивних технологій у формуванні комунікативної компетентності учнів початкової школи [23]. Н. Бібік займалася розробкою концепції компетентнісного підходу в освіті, в якій інтерактивне навчання розглядається як засіб формування ключових компетентностей учнів [3]. Т. Яценко розглядала інтерактивні методи у контексті психологічного розвитку молодших школярів [68]. С. Сисоєва аналізувала інтерактивне навчання як складову педагогічної майстерності та інструмент розвитку мовної особистості [53].

Приклади інтерактивних методів і прийомів:

«Мікрофон» (кожен учень по черзі висловлює думку з певного питання, використовуючи нові слова, наприклад,

– Тема: «Весна». Запитання: «Яке слово для вас є головним у цій темі і чому?»

– Очікувані відповіді: «Краплі – бо починає танути сніг», «Проталини – бо з'являється чорна земля», «Підсніжник – бо це перша квітка».

«Асоціативний куш» (учні називають слова, які асоціюються з певним поняттям, на дошці або аркуші створюється схема), наприклад,

– Слово в центрі: «дощ»

– Асоціації: злива, краплі, парасолька, хмара, блискавка, калюжа, веселка.

Ці слова учні пізніше використовують для складання тексту чи речень.

«Ланцюжок слів» (учні утворюють ланцюжок із синонімів, антонімів або слів на одну тематику), наприклад, ланцюжок синонімів до «говорити»:

говорити → розповідати → казати → промовляти → висловлюватися → повідомляти.

«Займи позицію» (учні обирають і обґрунтовують свою думку, використовуючи вивчену лексику), наприклад,

– Запитання «Чи потрібні фразеологізми в мовленні?»

– Учень: «Так, бо вони роблять мову яскравішою. Наприклад, *зарубати на носі, сидіти склавши руки* замінюють довгі пояснення».

«Акваріум» (група учнів виконує завдання в центрі класу, інші спостерігають і аналізують), наприклад,

– Тема: «Добери синоніми до слова „гарний” залежно від ситуації».

– Група: «гарна пог ода – ясна, тепла; гарна дівчинка – мила, чарівна».

«Карусель» (утворюються дві лінії: внутрішня – учні сидять, зовнішня – рухається. Після кожного обміну інформацією зовнішнє коло переміщується), наприклад,

– Учні мають скласти по одному реченню з новим словом і поділитися з партнером. Потім слухають речення іншого та коментують, чи влучно використано слово.

Отож інтерактивні технології спосіб урізноманітнити урок, потужний інструмент формування лексичної компетентності. Вони дозволяють дітям краще запам'ятовувати нову лексику; навчитися доречно вживати слова в мовленні; розуміти значення слів у контексті; формувати стійку мотивацію до вивчення мови як засобу комунікації.

Технології проблемного навчання є ефективними у формуванні лексичної компетентності молодших школярів, адже активізують пізнавальну діяльність, стимулюють інтелектуальне зусилля та формують глибше розуміння значення й уживання слів у мовленні. Активно вивчали ці технології Т. Дороніна [24], Н. Бібік [5], О. Пошетун [48] та ін. Науковці визначають ефективність технологій проблемного навчання у формуванні лексичної компетентності:

– рівень активності учнів під час мовленнєвих вправ: діти не просто відтворюють слова, а самостійно встановлюють лексичні зв'язки, роблять мовні узагальнення;

– здатність учнів вирішувати проблемні мовні ситуації: добирати слова до тексту з порушеною логікою, відновлювати текст, пояснювати переносне значення слів тощо;

– доречне і точне використання лексичних одиниць у зв'язному мовленні (як усному, так і писемному);

– сформованість лексичних умінь і навичок: оперування синонімами, антонімами, фразеологізмами, багатозначними словами, стилістичними відтінками лексики;

– розвиток мислення: учні вчаться ставити запитання, формулювати власні судження, аналізувати значення слів у контексті.

Наприклад:

Проблемне завдання: Прочитай речення: «У нього золоті руки». Чи справді в нього руки із золота? Як ти розумієш цей вислів? Добери інші подібні фразеологізми.

Результат: Учні засвоюють переносне значення слова та особливості фразеологічного вживання.

Ситуативна вправа: Учитель читає речення: «У небі з'явилась...» і пропонує добрати слова, які змінюють емоційне забарвлення речення: зірка, хмара, блискавка, ластівка, тривога.

Результат: Учні вчаться добирати лексику відповідно до комунікативної ситуації.

Пошукове завдання: Добери 3-5 синонімів до слова «гарний», але для різних ситуацій: «гарна дівчинка», «гарна погода», «гарна оцінка». Чи однакові ці слова? Чому?

Результат: Учні розуміють значення слова в контексті, усвідомлюють його стилістичні відтінки.

Отож технології проблемного навчання в початковій школі сприяють активному залученню учнів до мовної діяльності; поглиблюють розуміння лексики не лише на рівні знання, а й на рівні практичного застосування; розвивають критичне, асоціативне й образне мислення; є ефективним засобом формування лексичної компетентності, що відповідає сучасним освітнім стандартам.

Диференційований підхід передбачає індивідуалізацію освітнього процесу відповідно до навчальних потреб, інтересів, здібностей і рівня підготовки кожного учня. У формуванні лексичної компетентності дають змогу дібрати завдання різної складності; урахувати темп роботи, словниковий запас, мовленнєву активність учня; підтримати слабших і розвивати здібних; забезпечити успіх кожної дитини, створюючи ситуації, де вона зможе виявити себе.

Українські вчені, які досліджували диференційоване навчання: В. Сухомлинський одним із перших наголошував на індивідуальному підході до дитини, підкреслював значення диференціації в розвитку мовлення [60]; Н. Гавриш аналізує диференціацію у процесі формування мовленнєвих умінь учнів [12]; Л. Шелестова підкреслює формування мовленнєвих умінь молодших школярів з урахуванням індивідуальних особливостей [67].

Приклади диференційованих завдань:

Добір синонімів (за рівнем складності): для сильніших учнів – 3–5 синонімів до слова «говорити», пояснити, у чому різниця між ними; для середнього рівня – 2 синоніми до слова «казати», склади з ними речення; для початкового рівня – вписати пропущене слово з підказками.

Творче завдання (за ступенем самостійності).

Група А: Склади міні-текст про осінь, використавши не менше 5 нових слів.

Група Б: Доповни речення словами з довідки.

Група В: Підкресли знайомі слова в тексті і поясни їх значення.

Робота з фразеологізмами.

Для учнів з високим рівнем: пояснити фразеологізм і дібрати ситуацію для його вживання.

Для учнів середнього рівня: дібрати синонім до фразеологізму.

Для початкового рівня: з'єднай фразеологізм із його значенням.

Отож диференційований підхід забезпечують особистісно орієнтований підхід у формуванні лексичної компетентності; індивідуальний прогрес кожного учня; можливість ефективно формувати лексичні знання і навички через адаптовані завдання; зростання мотивації, мовленнєвої впевненості й успішності учнів.

Інтегрований підхід передбачає поєднання знань із різних предметів в єдиний навчальний зміст, спрямований на формування цілісної картини світу в дитини. У процесі інтеграції знання набувають особистісної значущості; розвиваються аналітичне і критичне мислення; відбувається перехід від розрізнених знань до цілісного сприйняття реальності.

У початковій школі інтегроване навчання забезпечує контекстне використання лексики; дає змогу глибше зрозуміти значення слів, зокрема образних; активізує мовлення учнів через зв'язки з іншими видами діяльності (музикою, мистецтвом, природознавством тощо).

Н. Бібік вважає інтеграцію знань однією з ключових умов формування мовної особистості в НУШ [2]; Т. Хом'як розглядає інтегроване навчання як ефективний засіб формування мовленнєвої культури [65].

Приклади інтеграції:

Урок української мови + природознавство:

Тема: «Весна».

Завдання: скласти опис весняного дерева, використовуючи прикметники, метафори, епітети.

Учні вивчають не лише слова (лексика), а й формують уявлення про природні явища.

Урок мови + музичного мистецтва:

Учні слухають пісню про зиму, аналізують лексику пісні, добирають синоніми/антоніми до вживаних образів.

Інтеграція мови й образотворчого мистецтва:

Після перегляду картини «Осінній парк» учні складають розповідь-опис, використовуючи вивчені фразеологізми, порівняння.

Отож інтегроване навчання стимулює гнучкість мислення та мовну активність; сприяє глибшому засвоєнню слів у контексті; дозволяє формувати лексичну компетентність у функціональному полі (не відірвано, а «в дії»).

Технології розвитку критичного мислення (ТРКМ) – це система педагогічних методик, спрямованих на формування в учнів умінь міркувати самостійно, аналізувати інформацію, оцінювати факти та думки, робити висновки і висловлювати аргументовану позицію. У контексті мовної освіти ці технології стимулюють усвідомлене використання мовних одиниць, а не механічне відтворення.

Питання ефективності технологій розвитку критичного мислення вивчали О. Пометун, Л. Пироженко [48]; Н. Бібік [4]; Л. Мащенко [42] та ін.

Приклади застосування ТРКМ у формуванні лексичної компетентності:

Метод «Кубування»:

Завдання: учням дається слово (наприклад, «дружба»). За допомогою питань на гранях куба учні описують його; порівнюють з іншим словом; показують на прикладі; наводять синоніми / антоніми; пояснюють значення; використовують у реченні.

Метод «Інсерт»:

Робота з текстом: учні ставлять позначки біля слів:

«+» – знаю,

«–» – не знаю,

«!» – цікаво, хочу дізнатися більше,

«?» – незрозуміло.

Метод «Фішбоун»:

Візуальна схема, де в центрі – проблема (напр., «Чому важливо точно добирати слова?»). Учні на «кістках» записують слова, які пояснюють проблему, приклади, причини, висновки.

Отож ТРКМ вирізняється впливом на формування лексичної компетентності у такий спосіб:

- уточнюють значення слів у різних контекстах;
- сприяють вмінню добирати точне слово для конкретної ситуації;
- розвивають вміння порівнювати лексичні одиниці (синоніми, антоніми);
- навчають оцінювати адекватність використання слова в тексті;
- стимулюють створення власних висловлювань із мовленнєвою доцільністю.

Технології розвитку критичного мислення є дієвим інструментом у поглибленні лексичних знань; формуванні лексичних навичок в умовах проблемних та нестандартних ситуацій; розширенні мовленнєвого досвіду учнів через практику осмисленого мовлення.

Отже, формування лексичної компетентності молодших школярів – це важливий напрям сучасної мовної освіти, що має стратегічне значення для розвитку мовленнєвих, пізнавальних та комунікативних умінь дитини. В умовах Нової української школи формування лексичних знань повинно відбуватися не ізольовано, а в контексті розвитку цілісної мовної особистості. Педагогічні технології та підходи виступають ефективним інструментом формування лексичної компетентності, оскільки забезпечують системність, поетапність, результативність і особистісну орієнтацію освітнього процесу. Їхнє застосування сприяє глибшому, усвідомленому опануванню лексичних одиниць і розвитку мовленнєвої активності учнів. Успішна реалізація сучасних технологій залежить від творчості, професійної майстерності та інноваційної культури вчителя, який не лише застосовує готові методики, а й адаптує їх до потреб класу, ініціює нові педагогічні рішення та створює умови для гармонійного мовного розвитку кожної дитини.

РОЗДІЛ 2.

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

2.1. Лінгводидактичні особливості вивчення фразеологізмів у початковій школі

Мова виступає не лише засобом комунікації, а й носієм історичного досвіду народу, необхідною умовою його буття, одночасно спрямована як на внутрішній світ особистості, так і на зовнішню реальність — природу, соціальні взаємини, суспільні явища. Мова є своєрідною призмою, через яку індивід інтерпретує дійсність, відображаючи її у формі колективного досвіду, зафіксованого в мовних формах [1].

Одним із найбільш виразних і функціонально потужних засобів мови є фразеологізми, котрі вирізняються метафоричністю, емоційною насиченістю, експресивністю, що надає мовленню образності, глибини та виразності.

Фразеологізми як одиниці мови мають образність й здатність передавати не тільки інформаційний зміст, а й авторське ставлення, емоції, оцінку. Емоційна функція фразеологізмів дозволяє їм виконувати не лише номінативну, а й експресивно-оцінну роль. Володіння фразеологічним багатством мови, уміння доречно застосовувати такі одиниці у мовленні — свідчення високої мовної культури особистості.

Розглянувши різні варіанти аналізованого поняття, найбільш універсальним і прийнятним є термін «фразеологічна одиниця», або його синонім — «фразеологізм». У сучасному мовознавстві фразеологізми розглядають як самостійні мовні одиниці, що мають цілісне значення, стабільний компонентний склад, граматичну структурованість та відтворюваність у мовленні [56].

Термін «*фразеологізм*» походить від грецьких слів *phrasis* — «вислів» і

logos — «слово, учення». Фразеологічними вважаються ті стійкі словосполучення або вислови, що вирізняються змістовою єдністю, системною повторюваністю в мовленні, ґрунтуються на етнокультурних стереотипах, віддзеркалюють специфіку національної ментальності й мають виразну образність та експресивність.

Фразеологією називають не лише розділ мовознавства, що вивчає стійкі словосполучення, а й сукупність усталених мовних зворотів, притаманних певній мові. Фразеологічний фонд кожного народу є своєрідною духовною скарбницею, у якій акумульовано вікову мудрість, культурний досвід, відображено суспільні уявлення, моральні орієнтири, ментальні особливості, традиції та віру в майбутнє. Це мовні одиниці, що водночас фіксують як історичну пам'ять, так і живу образність народу.

Фразеологізми можна розглядати як своєрідний код або «мовний сейф», що зберігає цінну інформацію про життя попередніх поколінь. У них закладено знання про побут, традиції, цінності, уявлення про світ та його осмислення. Вони акумулюють у собі культурні і соціальні реалії минулого, дають змогу передати емоційні стани, ставлення до дійсності, узагальнені характеристики поведінки, а також відтворюють зв'язок між природою, життєвими явищами і внутрішнім світом людини.

Фразеологічні одиниці – це засоби, що тонко відображають емоції, передають глибину народної оцінки подій, явищ, людських учинків. Через них мова набуває яскравості, інтонаційної насиченості, образної сили. Недаремно Іван Огієнко підкреслював, що добірна національна фразеологія – це «душа кожної мови, сильно її красить і збагачує» [45].

Варто зазначити, що вірування, звичаї, ритуали та народні уявлення протягом віків закарбовувались у ментальності українців, а згодом отримували мовне втілення у фразеологічних конструкціях, що стали засобами збереження національної ідентичності.

На думку Л. Скрипник, фразеологізми відіграють важливу роль у формуванні мовленнєвої культури здобувачів освіти, оскільки сприяють

емоційному вираженню ставлення до навколишнього світу, збагачують мовлення, роблять його образним, виразним і різноплановим. Ці одиниці мови підсилюють комунікативний вплив висловлювання, виконують функцію увиразнення. Водночас науковиця наголошує, що нехтування фразеологічним компонентом призводить до зниження якості мовлення школярів: воно втрачає яскравість, емоційність, національну специфіку, що є наслідком зменшення вживання стійких виразів і ослаблення розуміння їх значень [55].

В. Ужченко та Д. Ужченко виокремлюють чотири основні ознаки, які, на їхню думку, є характерними для фразеологізмів [62]:

- *цілісність значення*, що виникає внаслідок переосмислення вільного словосполучення-прототипу й виявляється у здатності фразеологізму виступати в реченні як окремий член;
- *відтворюваність*, яка полягає в тому, що фразеологізми функціонують у мові як готові мовні блоки (мовні кліше), здатні до вторинної номінації явищ дійсності;
- *сталість компонентного складу та структури*, що визначає обмеженість їх використання, допускаючи лише природні трансформації;
- *експресивність* – провідна функція фразеологічних одиниць, яка забезпечує образність та емоційне забарвлення мовлення.

За морфо-синтаксичною будовою фразеологізми поділяють на три основні групи [63]:

- *фразеологізми-речення*: усталені вислови, що є завершеними за змістом і граматично оформленими реченнями (напр.: *Одна пташка весни не наспіває, Баба з воза – кобилі легше*);
- *фразеологізми-словосполучення*: стійкі поєднання слів, що втрачають буквально значення (напр.: *жовта преса, дерти носа, земля обітована*);
- *фразеологізми-слова*: поодинокі лексеми з культурно-історичним змістом або алюзійністю (напр.: *Антей, Нарцис, Соломон, одіссея*).

Зауважимо, що експресивність не завжди є обов'язковою рисою фразеологізмів. У науковому й офіційно-діловому стилях трапляються

фразеологічні звороти, позбавлені емоційного забарвлення — зокрема, мовні штампи, кліше, термінологічні поєднання тощо.

Змістовно-граматичну класифікацію фразеологізмів запропонував П. Дудик [25], який виділив п'ять типів фразеологічних одиниць:

1. **Ідіоми** – повністю семантично нерозкладні вирази, значення яких не випливає з лексичних значень окремих слів (*бути на близькій нозі*).

2. **Фразеологічні єдності** – одиниці, в яких частково зберігається образна мотивація, але значення вже ослаблене (*намити голову, пальці знати*).

3. **Фразеологічні вирази** – прислів'я, приказки, афористичні вислови, побудовані з лексем із вільним значенням (*що легко нажить – з дому біжить*).

4. **Фразеологічні сполучення** – стійкі словосполучення з прозорою внутрішньою формою, що приховують у собі метафору (*прибитий горем, голуба кров, Хома невірний*). До них належать і фразеологізми-професіоналізми (*вигнати діди* – у гончарстві, *дати дуб* – у чинбарстві).

5. **Фразеологізовані словосполучення** – конструкції, позбавлені метафоричності, але синтаксично цілісні та неподільні (*шкода й гадки, невелике цабе, ось тобі на*).

У Державному стандарті початкової освіти [21] визначено, що основною метою навчального закладу є всебічний розвиток дитини, її здібностей, ключових компетентностей та наскрізних умінь із урахуванням вікових і індивідуальних особливостей і потреб. Спільною рисою всіх ключових компетентностей є здатність читати з розумінням, аргументовано висловлювати власну думку усно і письмово, а також ефективно комунікувати та співпрацювати з іншими.

Однією з актуальних проблем Нової української школи (НУШ) є створення сприятливих умов для усвідомленого засвоєння знань і формування практичних умінь у здобувачів освіти.

Початковий курс української мови спрямований на комплексний розвиток мовленнєвих навичок учнів. Цьому сприяє вивчення фонетики,

морфології, лексики та синтаксису. Розвиток мовлення охоплює роботу над правильною вимовою та виразністю усної мови, збагачення словникового запасу, точністю й доречністю вживання слів, формуванням навичок побудови словосполучень, речень і зв'язного мовлення, а також удосконаленням орфографічної грамотності. Ці аспекти є основою уроків із розвитку зв'язного мовлення.

У сучасних умовах НУШ розвиток мовлення школярів набуває особливої важливості. Початкова школа є періодом переходу дитини від дошкільного до шкільного середовища, зміни її видів діяльності, засвоєння нових соціальних ролей, а також розширення кола комунікативних зв'язків.

Велике значення має формування у здобувачів освіти широкого мовного потенціалу, уміння користуватися засобами мовної виразності, розвиток творчого мислення та комунікативної компетентності.

Особливо важливою є не лише здатність учнів чітко й повно висловлювати свої думки, а й уміння передати їх слухачеві яскраво, образно і зрозуміло, максимально розкриваючи зміст висловлювання.

У наукових дослідженнях питання роботи з фразеологізмами розглядається через призму використання літературних і фольклорних творів різних жанрів. Так, такі дослідники, як А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Горбунова, І. Попова та О. Ушакова, наголошують на важливості художнього аналізу творів для формування образності мовлення. Вони вважають, що це сприяє збагаченню мовлення учнів найкращими прикладами мовної спадщини народу, розвитку здатності відчувати красу і багатство рідної мови, підвищенню уваги до слова та формуванню точності й доречності вживання фразеологізмів у різних контекстах [14; 18].

Методично необхідним є визначення умов, за яких школярі усвідомлено вживають фразеологізми у власному мовленні. До таких умов належать фактори, які сприяють запам'ятовуванню стійких виразів. Зокрема, учні краще засвоюють фразеологізми, якщо вони регулярно чують їх у мовленні дорослих та у творах для дітей, які пропонуються для читання.

Крім того, виділяють такі умови:

- підтримка та розвиток мовної компетентності дітей з боку батьків і вчителів, які активно використовують українську мову у спілкуванні;
- контроль за власним мовленням;
- поповнення та збагачення лексичного запасу, а також активне застосування фразеологізмів;
- регулярне читання художніх творів, завдяки чому у пам'яті дітей закріплюються яскраві, емоційно насичені фразеологічні вирази;
- формування інтересу до мовного багатства;
- розвиток умінь використовувати різноманітні засоби виразності у мовленні, зокрема метафори, порівняння, уособлення та інші.

Початкове навчання української мови спрямоване на поглиблення уявлень учнів про навколишній світ, розвиток образного та логічного мислення, а також на патріотичне, морально-етичне і естетичне виховання. Враховуючи особливості віку молодших школярів, навчання має бути цікавим і захоплюючим. У цьому контексті великої допомоги надають інтерактивні технології, які стимулюють активну участь учнів і підвищують ефективність засвоєння матеріалу.

Мовно-літературна освітня галузь спрямована на розвиток усного й писемного мовлення здобувачів освіти, формування в них умінь користуватися мовою як засобом спілкування, пізнання світу та впливу на співрозмовника. У процесі мовленнєвої діяльності, що бере початок у дошкільному віці, в учнів вдосконалюються усні форми мовлення та формуються навички писемного мовлення, які поступово ускладнюються та збагачуються [40].

Одним із важливих завдань розвитку мовлення в початковій школі є збагачення фразеологічного запасу учнів, а також формування та вдосконалення вміння використовувати фразеологізми у власному мовленні. Учні мають не лише усвідомити потребу в застосуванні фразеологічних

зворотів, а й навчитися вживати їх точно, доцільно та доречно в різних мовленнєвих ситуаціях.

У типових освітніх програмах для початкової школи серед очікуваних результатів навчання передбачено оволодіння здобувачами освіти низкою умінь, пов'язаних із лексичним значенням слів та виражальними засобами мови. Ці вміння поділяються за віковими етапами.

1–2 класи:

- уважне сприймання мовлення співрозмовника та доречне реагування на нього;
- пояснення значень окремих слів і висловів;
- розуміння засобів мовного опису характеру персонажів, їх зовнішності, природних явищ;
- розрізнення слів за значенням (синоніми, антоніми);
- визначення багатозначності слів.

3–4 класи:

- використання виражальних засобів мови під час висловлення власної думки;
- пояснення прямого й переносного значення слів;
- вживання виражальних засобів у власному мовленні;
- добір синонімів та антонімів до поданих слів;
- тлумачення й використання багатозначних слів у контексті;
- розпізнавання синонімів, антонімів, фразеологізмів у текстах і пояснення їх ролі;
- добір слів із переносним значенням, створення словосполучень із фразеологізмами;
- пояснення значень найуживаніших фразеологізмів, добір до них близьких за значенням слів;
- використання засобів мовної виразності (фразеологізмів, синонімів, антонімів, багатозначних слів) з урахуванням мети спілкування;

- розпізнавання застарілих та нових слів, дослідження їх походження.

Отож робота над лексичними й фразеологічними одиницями посідає чільне місце в сучасній мовно-літературній освіті, адже саме ці елементи є основою для формування мовної особистості учня, розвитку його образного мислення та комунікативної компетентності.

Огляд чинник підручників з української мови для початкової школи щодо вивчення фразеологізмів дає змогу констатувати, що майже всі підручники містять чітке пояснення фразеологізмів як нероздільних стійких виразів із переносним значенням; містять вправи на добір синонімів, антонімів, побудову речень, точне тлумачення та використання у контексті; заохочується використання фразеологічних словників (часто згадується рекомендація звертатися до них), а також пояснення з довідок, які входять до підручників; більшість підручників ілюструють фразеологізми через образні приклади, що сприяє кращому запам'ятовуванню. Зокрема, у підручнику М. Захарійчук, Н. Богданець-Білокаленко, Ю. Шумейко для 4 класу (2021) запропоновано визначення, приклади, вправи на синоніми/антоніми фразеологізмів (наприклад: «пекти раків», «тримати язик за зубами»); у підручнику І. Большакової, І. Хворостяного для 4 класу (2021) подано чітке визначення фразеологізму («купити kota в мішку»), завдання на відмінність від словосполучень; у підручнику Н. Кравцової, О. Придаток, В. Романової для 4 класу (2021) подано завдання на перенос значення (наприклад, «золоте правило»), вправи на побудову речень і пояснення фразеологізмів за словником; у підручнику М. Вашуленка, Н. Васильківської, С. Дубовик для 4 класу (2021) запропоновано на відповідність, добір синонімів/антонімів, аналіз ілюстрацій; у підручнику Н. Будно для 2 класу (2019) подано вправи на заміну фразеологізмів одним словом, пошук та пояснення виразів («зловити гав», «не залишити каменя на камені»).

Аналіз чинних освітніх програм і підручників із української мови для початкової школи виявив низку актуальних потреб та викликів, що

зумовлюють необхідність удосконалення роботи з фразеологічним матеріалом:

– Уточнення змістового наповнення й методичних підходів до вивчення фразеологізмів з урахуванням вікових, пізнавальних і психолінгвістичних особливостей учнів молодшого шкільного віку. Діти цього віку ще тільки формують абстрактне мислення, тому потребують спеціально дібраного мовного матеріалу, який сприяє розумінню переносного значення фразеологічних одиниць і навчає використовувати їх у доречному мовленнєвому контексті.

– Розроблення цілісної методики формування фразеологічної компетентності, яка б інтегрувала лінгвістичний, психологічний і дидактичний компоненти, сприяла мовному розвитку школярів, формувала в них потребу збагачувати мовлення засобами народної образності, а також плекати шанобливе ставлення до національного мовного спадку, традицій, ментальності українців.

Фразеологізми як одиниці мови, що несуть в собі образне, емоційно-оцінне й культурне навантаження, відіграють надзвичайно важливу роль у формуванні мовно-мовленнєвої компетентності молодших школярів. Систематичне й цілеспрямоване вивчення фразеологічних зворотів не лише урізноманітнює мовлення учнів, а й сприяє розвитку логічного й образного мислення, естетичного смаку, навичок емоційної виразності, що особливо важливо у період активного мовного розвитку.

З огляду на це, одним із провідних завдань мовної освіти в початковій школі має стати впровадження вправ і завдань, спрямованих на свідоме засвоєння фразеологізмів. Ці вправи повинні передбачати:

- пояснення значення сталих висловів;
- добір синонімів і антонімів до фразеологізмів;
- вживання фразеологізмів у власних висловлюваннях;
- тлумачення образної природи фразеологічних одиниць у художніх текстах;

- творчі мовленнєві вправи на відновлення або складання речень із заданими зворотами.

Особливої ефективності можна досягти, використовуючи *інноваційні методи навчання*, зокрема *інтерактивні технології* (групові форми роботи, дидактичні ігри, проєктну діяльність), *мультимедійні засоби* (електронні посібники, презентації, відеоматеріали), а також адаптовані *фольклорні й літературні тексти*, багаті на фразеологічну лексику.

У процесі добору фразеологізмів для засвоєння учнями початкової школи доцільно враховувати низку важливих критеріїв, які забезпечують їх ефективне опанування відповідно до вікових, пізнавальних та мовленнєвих можливостей дитини. Серед основних орієнтирів можна виокремити такі:

- доступність фразеологічних одиниць для сприйняття й осмислення дітьми молодшого шкільного віку – це передбачає відповідність значення фразеологізмів життєвому досвіду школярів, рівню розвитку їхнього мислення й словникового запасу;

- виховний потенціал сталих зворотів, особливо тих, які мають етичне, моральне чи патріотичне забарвлення і сприяють формуванню ціннісних орієнтацій, розвитку емоційної чутливості, соціальних навичок і загального світогляду;

- вживаність фразеологізмів у повсякденному мовленні, що дозволяє створити природне мовне середовище і забезпечити функціональне використання фразеологічних одиниць у реальних життєвих ситуаціях;

- урахування сфер уживання сталих висловів (побут, природа, родинні стосунки, навчання, праця тощо), що допомагає пов'язати фразеологізми з конкретним життєвим контекстом і робить їх більш зрозумілими та релевантними для учнів;

- відповідність фонетичних, лексичних і синтаксичних особливостей фразеологізмів тому граматичному матеріалу, який вивчається у відповідному класі, – це забезпечує зв'язок фразеологічної роботи з іншими компонентами мовної освіти.

Щоб засвоєння фразеологізмів не обмежувалося лише пасивним знайомством з їхнім значенням, важливо організовувати систематичну мовленнєву діяльність, у якій фразеологічні одиниці активно залучаються до мовлення школярів. Така діяльність має бути багаторівневою: від опрацювання фразеологізмів у словосполученнях – до побудови речень і зв'язних текстів із їх уживанням.

Регулярне включення фразеологізмів до мовленнєвих ситуацій, вправ, творчих завдань сприяє глибшому розумінню їх змісту, розширенню словникового запасу учнів, формуванню мовної інтуїції й комунікативної гнучкості.

Таким чином, системне й послідовне опрацювання фразеологічних одиниць, розпочате з перших класів і продовжене впродовж усього початкового етапу навчання, сприятиме не лише збагаченню мовлення молодших школярів, а й становленню їхньої особистості як носіїв національно-мовної культури.

2.2. Зміст та організація експериментального дослідження

Проаналізувавши теоретичні аспекти розвитку лексичної компетентності молодших школярів у процесі вивчення фразеологізмів, можна стверджувати, що розвиток лексичної компетентності є однією з ключових завдань у початковій школі. Вважаємо, що цей процес буде ефективнішим, якщо педагог систематично організовуватиме лексичну роботу на уроках української мови та літературного читання та застосовуватиме різноманітні інноваційні методики для роботи з лексичним матеріалом молодших школярів. Для підтвердження цієї гіпотези було проведено дослідно-експериментальну роботу з учнями 4-А (30 учнів) на базі Тернопільської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів №5 з поглибленим вивченням іноземних мов. Контрольна група (КГ) – 15 учнів, експериментальна група (ЕГ) – 18 учнів були визначені на основі рівня початкових знань та умінь з фразеології. Обидві групи були

зіставними за віком, рівнем підготовки та іншими важливими характеристиками, що дозволило об'єктивно оцінити ефективність застосованих методів збагачення мовлення фразеологічними одиницями. Під час дослідження в експериментальній групі впроваджувалися спеціальні вправи та інтерактивні технології, спрямовані на активне засвоєння і використання фразеологізмів, натомість контрольна група навчалася за традиційною програмою без додаткових методичних впливів.

Метою збагачення мовлення школярів фразеологічними одиницями є розширення їхнього словникового запасу фразеологізмами, які мають етнічне значення, національний колорит та глибше семантичне наповнення. Такі одиниці вирізняються більшою експресивністю і стилістичною насиченістю порівняно зі звичною лексикою. Робота була спрямована на те, щоб молодші школярі розуміли значення фразеологізмів і вміло застосовували їх у власній мовній практиці.

До завдань із збагачення мовлення дітей молодшого шкільного віку фразеологічними одиницями належали:

- розширення пасивного словника шляхом повторення відомих фразеологізмів, уточнення їхнього значення та вивчення нових;
- формування у школярів умінь доречно використовувати фразеологізми в різних комунікативних ситуаціях, підвищення точності, виразності, барвистості та лаконічності їхньої мови;
- розвиток експресивності, зокрема емоційності, оцінності та образності мовлення.

У розробленні експериментального дослідження було враховано принципи, що відповідають специфіці роботи над збагаченням мовлення молодших школярів фразеологічними одиницями:

- розвиток чуття до фразеологічної мови,
- розуміння семантики таких одиниць,
- формування у дітей розуміння їхнього значення,
- розширення активного словника.

Важливою умовою було правильне підбирання методів для засвоєння фразеологізмів, забезпечення систематичної і активної роботи з учнями над фразеологічним матеріалом та сприяння використанню цих одиниць у власному мовленні. Учитель також мав застосовувати фразеологізми у різних організаційних формах навчання та виховання.

У процесі дослідження використовувалися такі прийоми: збагачення пасивного словника фразеологізмами (їхнє сприйняття і розуміння), збагачення активного словника (вживання фразеологізмів учнями у власній мові) та універсальні методи, що сприяли одночасному розвитку пасивного й активного мовлення дітей.

Для збагачення мовлення молодших школярів застосовувалися різноманітні організаційні форми роботи: дидактичні ігри, спостереження, бесіди, екскурсії тощо. Вибір фразеологізмів був спрямований на те, щоб їхній зміст відповідав тематиці діяльності дітей та різним життєвим ситуаціям у соціальному середовищі.

Дослідження здійснювалося у три етапи. На першому етапі було проведено вивчення теоретичного підґрунтя проблеми, аналіз наукових джерел і формування наукового апарату. Другий етап включав оцінку рівня володіння молодшими школярами фразеологічними одиницями, аналіз підручників на предмет фразеологізмів і розробку системи вправ та завдань із урахуванням фразеологічного мінімуму. Третій етап полягав у проведенні експериментальної роботи відповідно до розробленої методики, аналізі отриманих результатів і підбитті підсумків.

Для проведення експерименту було підібрано завдання, які відповідали віковим та індивідуальним особливостям учнів. Важливою складовою стала інтеграція інтерактивних технологій, що зробило дослідження більш цікавим і пізнавальним для дітей.

Констатувальний етап дослідно-експериментальної роботи був спрямований на визначення початкового рівня знань і вмінь учнів 4-А класу

у сфері фразеології. На цьому етапі проводилося комплексне дослідження, яке включало декілька важливих складових.

Передусім було організовано діагностичне тестування, що дозволяло оцінити пасивний та активний словниковий запас школярів щодо фразеологічних одиниць. Тестування включало завдання на розпізнавання значення відомих фразеологізмів, їх тлумачення, а також використання у відповідних мовних контекстах. Окрім того, здійснювалося спостереження за мовленнєвою активністю учнів у природних і навчальних ситуаціях для виявлення частоти й доречності вживання фразеологізмів.

Також на цьому етапі було проведено аналіз навчальних матеріалів, зокрема підручників та посібників, які використовуються в освітньому процесі, для визначення наявності та кількості фразеологізмів, а також оцінки їх відповідності віковим особливостям учнів. Цей аналіз допоміг виявити прогалини у забезпеченні школярів адекватним фразеологічним матеріалом.

Вивчення теоретичних джерел і наявної навчальної бази дало змогу сформулювати основу для розробки адаптованої системи вправ і завдань, які враховували фразеологічний мінімум, необхідний для учнів початкової школи.

Констатувальний етап забезпечив надійну базу для визначення вихідного рівня фразеологічної компетентності учнів, що дало можливість цілеспрямовано організувати подальшу формувальну та контрольну частини експерименту. Цей етап також допоміг встановити конкретні напрями і методи роботи з фразеологізмами, спрямовані на ефективне збагачення мовлення молодших школярів.

Лексична компетентність є однією з ключових складових загальної мовної компетентності учнів, що характеризує їхню здатність розуміти, використовувати та правильно інтерпретувати словниковий запас різної складності й стилістичної спрямованості. Визначення рівня лексичної компетентності школярів дає можливість об'єктивно оцінити їхні знання та вміння у сфері словникової роботи, а також спрямувати подальший

навчальний процес на розвиток і вдосконалення мовних навичок. Подаємо опис основних рівнів лексичної компетентності учнів 4 класу, які відображають особливості їхнього володіння словниковим запасом та мовленнєвими засобами.

Початковий рівень лексичної компетентності. Учні на цьому рівні мають дуже обмежений словниковий запас, переважно включає базові, найпростіші слова. Вони часто не розуміють складних чи нових лексичних одиниць, мають труднощі з вживанням синонімів, антонімів і фразеологізмів. Мовлення таких учнів характеризується простотою, невиразністю, часто виникають помилки у доборі слів і формулюванні думок.

Середній рівень лексичної компетентності. Учні мають достатній словниковий запас для розуміння і використання основної лексики навчального матеріалу. Вони можуть пояснювати значення більшості знайомих слів, використовують прості синоніми та починають опановувати фразеологізми. Проте ще трапляються помилки у виборі слів, а мовлення іноді є недостатньо виразним і багатим стилістично.

Достатній рівень лексичної компетентності. Учні володіють широким словниковим запасом, включно з лексикою різних стилів і жанрів. Вони добре розуміють і доречно використовують синоніми, антоніми, фразеологізми, активно поповнюють свій словник новими словами. Мовлення стає більш різноманітним, точним, насиченим експресивними засобами, що дозволяє їм чітко і барвисто висловлювати свої думки.

Високий рівень лексичної компетентності. Учні характеризуються багатим і глибоким словниковим запасом, вільно оперують як загальноновживаною, так і спеціалізованою лексикою. Вони легко використовують фразеологізми, образні вирази, синонімічні ряди, вміють адаптувати мову залежно від ситуації спілкування. Їхнє мовлення відзначається високою експресивністю, стилістичною насиченістю і точністю, що свідчить про сформовану лексичну компетентність.

Результати констатувального етапу експериментального дослідження подано на рис. 2.1.

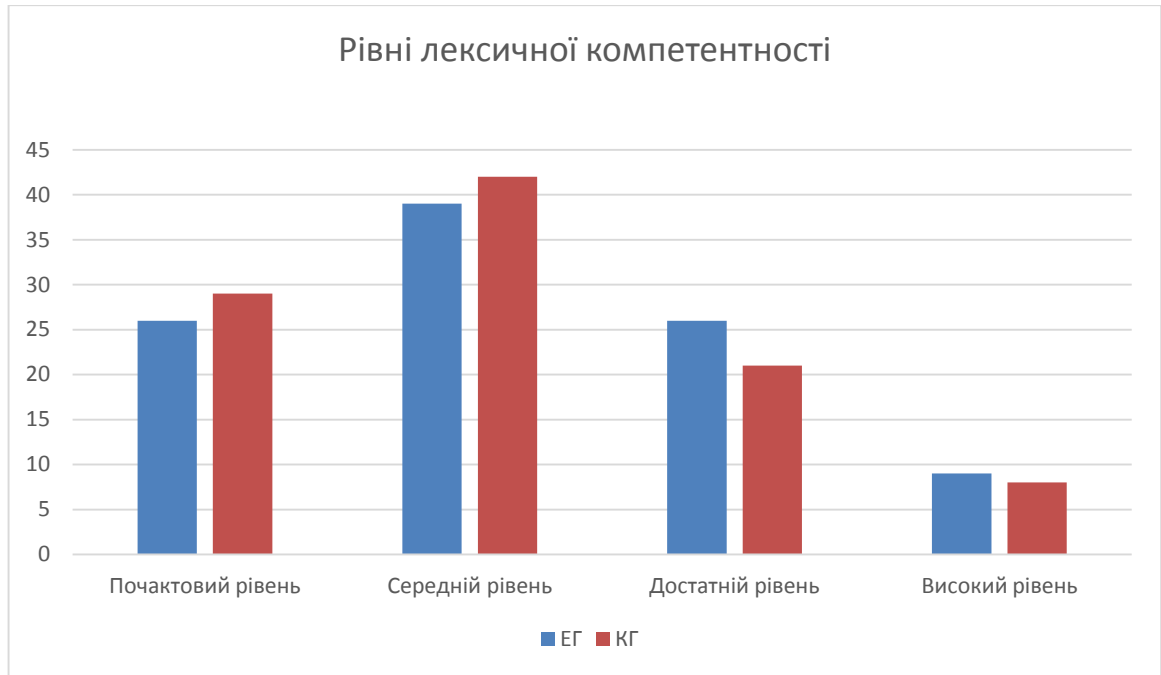

Рис. 2.2. Діаграма рівня лексичної компетентності молодших школярів до експериментального дослідження

На діаграмі відображено початковий рівень сформованості лексичної компетентності учнів контрольної та експериментальної груп перед початком упровадження запропонованої методики. Аналіз результатів засвідчив, що більшість учнів обох груп мали середній або початковий рівень володіння фразеологізмами. Зокрема, у значної частини учнів спостерігалася недостатня здатність розпізнавати фразеологізми в контексті, пояснювати їх значення й доречно використовувати в усному мовленні. Високий рівень виявився лише поодиноким, а достатній рівень охоплював менше третини учнів.

Ці результати підтвердили потребу в системній і цілеспрямованій роботі над розвитком фразеологічної обізнаності, зокрема через використання інноваційних підходів, інтерактивних методик.

Зважаючи на результати дослідження, можна стверджувати, що в умовах сучасної школи діти відрізняються індивідуальними особливостями настільки суттєво, що методи й прийоми, ефективні в одному класі, можуть виявитися

малодієвими в іншому. Саме тому важливо добирати навчальні технології з урахуванням специфіки кожного класного колективу, орієнтуючись на досягнення конкретних, вимірюваних результатів. На нашу думку, необхідно враховувати актуальні освітні тенденції та зосереджуватися на використанні інноваційних технологій як ефективного засобу формування лексичної компетентності й активізації навчально-виховного процесу.

Формувальний етап дослідження був спрямований на реалізацію розробленої методики збагачення мовлення учнів 4 класу фразеологічними одиницями шляхом впровадження інноваційних технологій та систематичної лексичної роботи. На цьому етапі в експериментальній групі здійснювалося цілеспрямоване навчальне втручання, яке мало на меті формування в учнів лексичної компетентності на основі активного засвоєння фразеологізмів.

Основними завданнями етапу були такі: активне ознайомлення учнів із фразеологізмами через різноманітні форми навчальної діяльності; створення умов для розвитку розуміння значення фразеологізмів, навчання їх тлумачення, вживання у мовленні; закріплення навичок використання фразеологічних одиниць у різних комунікативних ситуаціях.

Зміст роботи експериментальної групи передбачав використання комплексу методичних прийомів і вправ, зокрема:

- мовленнєві ігри, у яких фразеологізми використовувалися як засіб створення ігрових ситуацій;
- тематичні бесіди з використанням фразеологічних виразів;
- вправи на добір фразеологізмів до певних ситуацій чи описів;
- тлумачення й ілюстрування значень фразеологічних одиниць;
- виконання творчих завдань (створення казок, віршів, розповідей із фразеологізмами);
- робота з ілюстративним матеріалом (малюнки, комікси, відеофрагменти).

Особлива увага приділялася створенню мовленнєвого середовища, у якому учні мали змогу активно застосовувати засвоєні фразеологізми у

власному усному та писемному мовленні. Учитель систематично й послідовно впроваджував фразеологічну лексику в навчальні ситуації, моделював мовленнєві ситуації, наближені до реального спілкування.

Контрольна група у той самий час навчалася за традиційною методикою, без цілеспрямованої системної роботи над фразеологізмами. Важливим аспектом формувального етапу була відповідність навчального матеріалу віковим та індивідуальним особливостям учнів, а також використання інтерактивних технологій, які сприяли підвищенню мотивації, пізнавальної активності та інтересу до роботи з мовним матеріалом.

Результати цього етапу фіксувалися через поточне оцінювання, спостереження за змінами в мовленні учнів, аналіз виконаних ними завдань, а також через порівняльний аналіз успішності експериментальної й контрольної груп на наступному – контрольному – етапі.

Для роботи з фразеологізмами в 4 класі доцільно використовувати ігрові, інтерактивні, образні й творчі вправи, адаптовані до вікових особливостей молодших школярів. Це мають бути завдання, які активізують уяву, емоції, асоціативне мислення та комунікативні навички. Нижче подано типи вправ і освітні технології (див. додаток Д), які є найбільш ефективними для формування лексичної компетентності учнів через фразеологізми.

Типи вправ для засвоєння фразеологізмів (див. додаток Г):

1. Вправи на розпізнавання і розуміння: «Знайди фразеологізм у реченні», «Підкресли фразеологізми серед інших слів», «Визнач значення фразеологізму за малюнком або в контексті», «Обери правильне тлумачення» (тестування з варіантами відповіді).

2. Тлумачення та ілюстрація: «Поясни своїми словами», «Добери синоніми до фразеологізмів», «Поясни значення фразеологізму через малюнок або сценку», «Продовж речення з фразеологізмом».

3. Вживання в мовленні: «Склади речення з фразеологізмом», «Устав фразеологізм у речення», «Добери фразеологізм до ситуації», «Створи діалог із використанням заданих фразеологізмів».

4. Творчі завдання: «Склади казку / оповідання з використанням 3–5 фразеологізмів», «Намалюй фразеологізм», «Придумай власний комікс за фразеологізмом», «Пиши есе на тему “У кого яка душа” (з використанням фразеологізмів про риси характеру)».

5. Узагальнювальні вправи: «Об’єднай фразеологізми в тематичні групи» (наприклад, про емоції, розум, працьовитість), «Склади фразеологічний словничок», «Створи карту асоціацій до фразеологізму».

У процесі вивчення фразеології української мови в учнів 4 класу основну увагу доцільно зосередити на формуванні вмінь розпізнавати фразеологічні одиниці, відрізняти їх від вільних словосполучень, усвідомлювати значення сталих виразів і розуміти їхню стилістичну роль у мовленні. Водночас важливо цілеспрямовано збагачувати фразеологічний запас молодших школярів та формувати практичні навички використання цих одиниць у власному мовленні.

Учителю, який працює з учнями 4 класу, рекомендовано продовжити системну роботу із збагачення мовлення школярів фразеологізмами, звертаючи особливу увагу на формування культури мовленнєвої поведінки, розвиток мовного чуття, емоційно-образного мислення та стилістичної чутливості.

Для досягнення означеної мети розроблено систему тренувальних вправ, спрямованих на засвоєння фразеологічного матеріалу та вироблення навичок його активного використання.

У межах дослідно-експериментальної роботи визначено перелік умінь, яких мають набути учні: знаходити фразеологізми в текстах і доречно вживати їх у мовленні; пояснювати зміст і образність сталих виразів; визначати синтаксичну роль фразеологічних одиниць у реченні; критично ставитися до їхнього вживання у власному та чужому мовленні; аналізувати фразеологізми з погляду змісту, стилістичного навантаження та мовленнєвої доцільності.

З метою оцінки результативності запропонованої методики засвоєння фразеологічних одиниць учнями 4 класу на уроках української мови та читання було проведено контрольний етап експерименту.

Контрольний етап став завершальним етапом дослідно-експериментальної роботи та мав на меті перевірити ефективність запропонованої методики формування фразеологічної компетентності в учнів початкових класів. На цьому етапі здійснювалася оцінка рівня сформованості вмінь та навичок, набутих у процесі впровадження методичних прийомів і вправ, спрямованих на засвоєння фразеологічного матеріалу. Завдання контрольного етапу полягали у встановленні динаміки розвитку фразеологічної компетентності учнів; порівнянні результатів контрольної та експериментальної груп; аналізі якісних і кількісних змін у рівнях володіння фразеологізмами; підтвердженні (або спростуванні) гіпотези щодо ефективності запропонованої методики.

Під час контрольного етапу учні експериментальної та контрольної груп виконували однакові завдання, які були використані і на констатувальному етапі. Це дозволило відстежити зрушення у рівні сформованості фразеологічної компетентності.

Підсумки виконання завдань було зафіксовано у відповідних картках оцінювання. Для наочності результати представлено у вигляді діаграми (рис. 2.2), що демонструють розподіл учнів за рівнями лексичної компетентності (початковий, середній, достатній, високий) до і після впровадження методики.

Отримані дані підтверджують гіпотезу дослідження: систематична робота над фразеологічним матеріалом із використанням сучасних освітніх технологій сприяє успішному формуванню лексичної компетентності молодших школярів. Результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення навчально-методичних матеріалів з української мови у початковій школі.

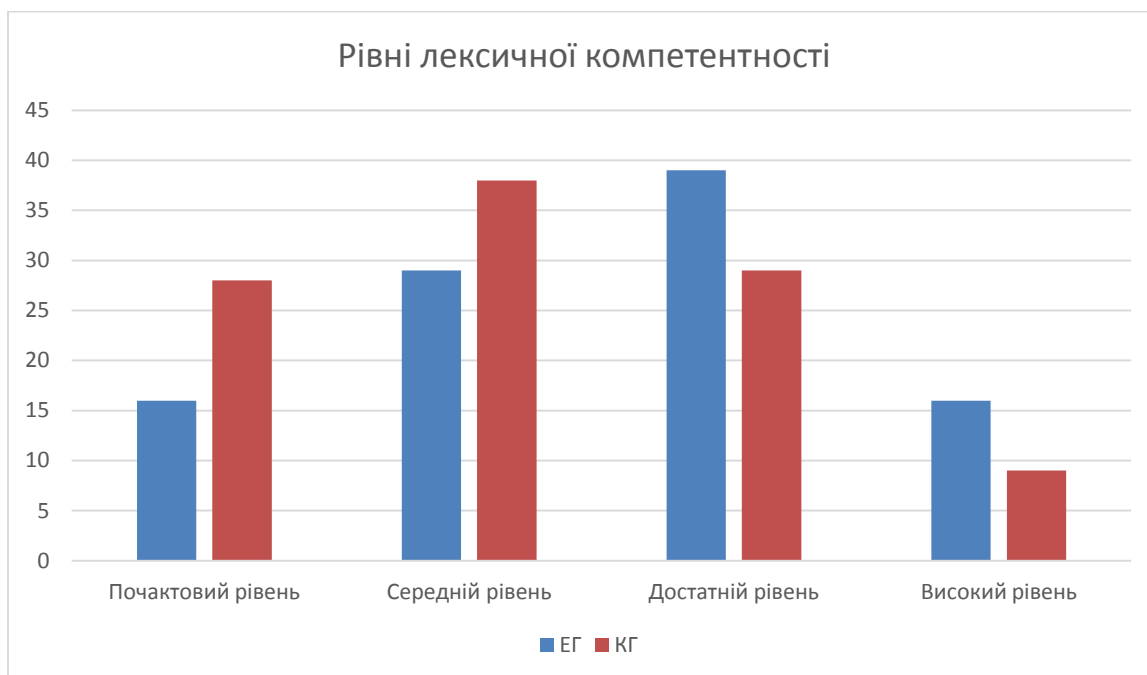

Рис. 2.2. Діаграма рівня лексичної компетентності молодших школярів після експериментального дослідження

Після завершення формувального етапу, який передбачав впровадження авторської методики роботи з фразеологічним матеріалом в експериментальній групі, результати учнів зазнали помітних позитивних змін. Діаграма демонструє значне зростання кількості учнів із достатнім і високим рівнем лексичної компетентності в експериментальній групі, що свідчить про ефективність застосованих методичних прийомів.

У експериментальній групі кількість учнів із високим рівнем зросла з 1 учня (5,6%) до 6 учнів (33,3%) – збільшення в 6 разів; кількість учнів із достатнім рівнем збільшилася з 4 учнів (22,2%) до 8 учнів (44,4%) – вдвічі; кількість учнів із початковим рівнем скоротилася з 7 учнів (38,9%) до 1 учня (5,6%). Загалом майже 78% учнів експериментальної групи (14 із 18) після експерименту досягли достатнього або високого рівня лексичної компетентності.

У контрольній групі учнів із високим рівнем залишилося 1 (6,7%), як і до експерименту – без змін; кількість учнів із початковим рівнем зменшилася несуттєво: з 6 (40%) до 5 (33,3%); лише 3 учні (20%) досягли достатнього

рівня, як і на початку експерименту; загальний ріст у контрольній групі незначний, без суттєвих зрушень у якісному складі рівнів знань.

Таким чином, результати обох діаграм наочно демонструють ефективність розробленої системи роботи над фразеологізмами, яка дозволяє істотно покращити мовленнєві навички молодших школярів і розвинути їхню лексичну компетентність на якісно новому рівні. Аналіз результатів показав, що учні експериментальної групи суттєво покращили свої знання й навички: вони правильно виконали більшість завдань, продемонстрували глибше розуміння значення фразеологізмів та їх доречне вживання. Водночас у відповідях учнів контрольної групи було зафіксовано більше помилок і неточностей, що свідчить про нижчий рівень сформованості відповідних мовленнєвих умінь.

ВИСНОВКИ

У сучасній лінгводидактиці формування лексичної компетентності відбувається в межах компетентнісного підходу до навчання, який орієнтує освітній процес на досягнення практично значущих результатів, розвиток самостійності, креативності та здатності учня застосовувати знання в реальних ситуаціях.

Компетенція трактується як потенційна здатність до дії, а компетентність – як результат її реалізації, тобто сформована інтегрована якість особистості, що включає знання, уміння, навички, цінності, мотивацію та досвід. Лексична компетентність поєднує як теоретичні знання про лексику, так і практичні навички її вживання у мовленні.

Лексична компетентність молодших школярів є багаторівневим утворенням, що охоплює когнітивні (знання про слова), практичні (уміння й навички їх застосування), мотиваційно-ціннісні (позитивне ставлення до мови) та рефлексивні компоненти (усвідомлення мовленнєвих дій, самокорекція помилок).

Успішне формування лексичної компетентності сприяє розвитку мовної особистості школяра, його мовленнєвої самостійності, культури спілкування та загальної мовної культури, а також забезпечує умови для ефективної соціалізації та самореалізації. Лексична компетентність є навчальним результатом, важливим чинником загального мовленнєвого та особистісного розвитку учня, що потребує цілеспрямованої, системної та методично обґрунтованої роботи в умовах початкової школи.

Розвиток лексичної компетентності молодших школярів є одним із ключових напрямів сучасної мовної освіти, оскільки саме в початковій школі закладаються основи словникового запасу, мовного чуття та мовленнєвої активності дитини. Педагогічні технології виступають важливим інструментом реалізації завдань Нової української школи, забезпечуючи не

лише засвоєння лексики, а й розвиток критичного мислення, мовної свідомості та комунікативних умінь.

Інтерактивні методи, технології проблемного навчання, диференційований, інтегрований підхід, технології розвитку критичного мислення – це ефективні засоби формування лексичної компетентності, які стимулюють мовну активність учнів, забезпечують індивідуалізацію навчання та сприяють глибшому усвідомленню мовного матеріалу.

Успішне впровадження педагогічних технологій залежить від професійної майстерності вчителя, його здатності адаптувати методики до особливостей учнівського колективу, створювати творче й комфортне мовне середовище.

Цілеспрямованість, системність, відтворюваність, результативність і особистісна орієнтованість є ключовими ознаками педагогічної технології, які забезпечують її ефективність у формуванні лексичної компетентності.

Формування лексичної компетентності має відбуватися у функціональному контексті – через мовну практику, комунікативно значущі ситуації, міжпредметні зв'язки та творчу діяльність, що відповідає сучасним освітнім стандартам і сприяє формуванню мовної особистості учня.

Фразеологізми як образні, емоційно забарвлені одиниці мови мають надзвичайну лінгводидактичну цінність у формуванні мовної особистості молодшого школяра. Аналіз лінгвістичної природи фразеологізмів засвідчив, що ці одиниці є складними мовними утвореннями, які мають цілісне значення, сталість структури та відтворюваність у мовленні, виконують важливі номінативні, емоційно-експресивні та естетичні функції. З огляду на типологічне розмаїття, фразеологізми класифікуються за граматичною будовою, ступенем семантичної злитості та функціональним навантаженням.

У контексті компетентнісного навчання мови в початковій школі фразеологізми виступають дієвим засобом розвитку ключових умінь і компетентностей: уміння читати з розумінням, висловлюватися усно й письмово, застосовувати мовні одиниці в реальних життєвих ситуаціях.

Освітні програми і чинні підручники засвідчують прагнення до системної роботи з фразеологічним матеріалом, однак водночас виявляють потребу в поглибленні методичних підходів до його опрацювання.

Особливої уваги потребує добір фразеологізмів, який має ґрунтуватися на критеріях доступності, вживаності, виховного потенціалу, емоційної привабливості та релевантності до життєвого досвіду учнів. Ефективне формування фразеологічної компетентності можливе за умов цілеспрямованої, системної й творчої роботи, що поєднує мовну практику, літературне читання, мовленнєво-комунікативну діяльність та інтерактивні методи навчання.

Фразеологізми виступають не лише об'єктом лінгвістичного вивчення, а й потужним дидактичним інструментом, що сприяє реалізації мети сучасної мовної освіти – формуванню всебічно розвиненої, комунікативно компетентної, мовно-культурної особистості молодшого школяра.

У процесі дослідження було реалізовано поетапну структуру експерименту (констатувальний, формувальний і контрольний етапи), що забезпечила цілісність і наукову обґрунтованість отриманих результатів. Виявлено позитивну динаміку в експериментальній групі щодо оволодіння фразеологічними одиницями: суттєво зменшилася кількість учнів із початковим рівнем та значно зросла частка тих, хто досяг достатнього й високого рівнів лексичної компетентності. Це контрастує з мінімальними змінами в контрольній групі, яка навчалася за традиційною програмою.

Проведене дослідження засвідчило доцільність застосування фразеологічних одиниць у мовленнєвому розвитку молодших школярів як засобу збагачення словникового запасу, формування стилістичної чутливості та розвитку образного мислення. Залучення учнів до активної мовної діяльності за допомогою фразеологізмів сприяло підвищенню їхньої мотивації до навчання, активізації мовленнєвої практики й емоційного осмислення мовних явищ.

Таким чином, отримані дані підтвердили гіпотезу дослідження й засвідчили, що систематична робота з фразеологізмами, впроваджена з урахуванням вікових та пізнавальних особливостей учнів початкової школи, є ефективним засобом формування лексичної компетентності. Результати експерименту можуть бути використані в освітній практиці для вдосконалення методик навчання української мови в початковій школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бацевич Ф. С. Філософія мови: Історія лінгвофілософських учень. *Мовознавство*. 2008. № 6. С. 78–83.
2. Бібік Н. М. Інтеграція змісту освіти: сучасні підходи та напрями. *Початкова школа*. 2019. № 2. С. 3–8.
3. Бібік Н.М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування у шкільній практиці. *Управління школою*. 2005. №16. С. 12–17.
4. Бібік Н.М. Початкова школа і критичне мислення: можливості для інтеграції. *Початкова школа*. 2019. №3. С. 4–8.
5. Бібік Н.М. Проблемне навчання як основа розвитку мислення учнів. *Управління школою*. 2006. №8. С. 17–21.
6. Білоконна Н.І., Божкова Д.В. Особливості роботи над монологічним мовленням молодших школярів у контексті компетентнісної освіти. *Вісник Міжнародного дослідного центру: Людина: мова, культура, пізнання* : щокварт. наук. журн.: [гол. ред. О.М. Холод]. Кривий Ріг: МДЦ «ЛМКП», 2017. Том 41(1). С. 66–70.
7. Білоконна Н.І., Ємець К.С. Інтерактивні методи як засіб активізації навчально пізнавальної діяльності учнів 3 класу на уроках літературного читання. Кривий Ріг : ДВНЗ КДПУ, 2017. 96 с.
8. Бондар С. Компетентність особистості інтегрований компонент навчальних досягнень учнів. *Біологія і хімія в школі*. 2003. № 2. С. 8–9.
9. Вашуленко М.С. Компетентнісний підхід до перевірки мовних і мовленнєвих знань молодших школярів. *Початкова школа*. №1. 2009. С. 16–17.
10. Вашуленко М. С. Українська мова і мовлення в початковій школі. Київ : Освіта, 2006. С. 158.
11. Гавриш Н. В. Інноваційні технології навчання у закладі дошкільної та початкової освіти. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2019. С. 42.

- 12.Гавриш Н.В. Словникова робота як засіб розвитку мовлення учнів.
Початкова школа. 2015. №1. С. 21–25.
- 13.Гавриш Н.В. Теоретичні засади художньо-мовленнєвої діяльності.
Художнє слово і дитяче мовлення. Київ : Редакції загальнополітичних
видань, 2005. С. 7–23.
- 14.Гавриш Н.В. Художнє слово і дитяче мовлення. Донецьк : ТОВ
«Лебідь», 1999. 170 с.
- 15.Гейко І. Використання інтерактивних форм і методів навчання. З досвіду
роботи. *Тема*. 2004. № 3/4. С. 229–232.
- 16.Головань М.С. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія
досвіду. *Вища освіта України*. 2008. № 3. С. 23–30.
- 17.Голодюк Л. Як навчити учнів спілкуватися на уроці. *Рідна школа*. 2001.
№ 9 С. 57–60.
- 18.Горбунова Н.В. Вплив творів художньої літератури на лексичний
розвиток дошкільників. *Наукова скарбниця освіти Донеччини*. 2009. №1.
С. 123–128.
- 19.Горбунова Н.В. Лексична компетенція дітей дошкільного віку в
сучасних дослідженнях. *Педагогіка формування творчої особистості у
вищій і загальноосвітній школі*. 2010. Вип.8. С. 85–91. URL:
www.nbuv.gov.ua/.../Soc.../PD810_14.pdf.
- 20.Гудовсек О.А. Авторські інноваційні технології початкової школи.
Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка.
2013. Вип. 6. С. 122–125.
- 21.Державний стандарт початкової освіти. URL: [Про затвердження
Державного станд... | від 21.02.2018 № 87](#)
- 22.Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посібник.
Київ : Академвидав, 2004. 352 с.
- 23.Дороніна Т.І. Інтерактивні технології навчання у початковій школі.
Початкова школа. 2010. №10. С. 14–17.

- 24.Дороніна Т.І. Проблемне навчання на уроках української мови в початковій школі. *Початкова школа*. 2009. №4. С. 9–12.
- 25.Дудик П.С. Стилїстика української мови : навчальний посїбник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2005. 368 с.
- 26.Живицька Л.В., Горська О.О., Кїдней Л.Г. Розвиток мовлення молодших школярїв засобом новїтнїх технологїй. Кїровоград: ПП «Центр оперативної полїграфїї «Авангард», 2013. 160 с.
- 27.Закон України про освіту. URL: [Закон № 2145-VIII від 05.09.2017 Про освіту. Редакція від 16.08.2024 | ZAKONONLINE - Право знати!](#)
- 28.Захарчук Т.В. Інноваційні технології навчання в сучасній школі. *Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації*: український науковий журнал / гол. ред. В.М. Бебик. 2011. Т.3. С. 48.
- 29.Зотова М. Компетентнісно орієнтований підхід до навчально-виховного процесу. *Директор школи*. 2007. №29–30. С. 6.
- 30.Іванова Л.І. Сучасні підходи до проведення уроків літературного читання. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ* : зб. наук. пр. Рівне, 2013. Вип. 2 (10). С. 64–70.
- 31.Інноваційні технології на уроках читання: методична система ЧПКМ / упоряд. Франчук О.В. Харків : Вид. група «Основа», 2009. 192 с.
- 32.Інтерактивні технології навчання у початкових класах / авт.-упор. І.І. Дївакова. Тернопіль : Мандрївець, 2009. 180 с.
- 33.Калашник Л. В. Педагогічні технології як засїб реалізації компетентнісного підходу. *Педагогічний дискурс*. 2021. № 30. С. 134–139.
- 34.Карнаух Г. Впровадження інтерактивних методїв навчання на уроках читання. *Початкова школа*. 2005. №5. С. 5–8.
- 35.Когут О. Інноваційні технології навчання української мови і літератури. Тернопіль : Астон, 2005. 204 с.

- 36.Котик Т.М. Методика літературної освіти молодших школярів : Опорні конспекти лекцій для студентів заочної форми навчання спеціальності «Початкова освіта». Івано-Франківськ, 2014.73 с.
- 37.Крикун М. Роль слова в розвитку зв'язного мовлення молодших школярів. *Початкова школа*. 2003. №11. С. 27–35.
- 38.Крутій К.Л. Використання методів і прийомів навчання дітей граматично правильного мовлення. *Педагогіка і психологія*. 2007. № 4. С. 77–87.
- 39.Лікарчук І.Л. Новітні педагогічні технології в освіті: реалії і перспективи. *Педагогіка і психологія*. 2003. №3. С. 8–14.
- 40.Лобчук О. Формування мовленнєвого етикету у молодших школярів. *Початкова школа*. 2017. № 7. С. 12–15.
- 41.Луців С. Система словникової роботи на уроках української мови як передумова інтелектуального зростання учнів початкових класів. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2015. С. 479–486.
- 42.Мащенко Л.І. Формування критичного мислення на уроках української мови в початкових класах. *Педагогічні науки*. 2021. № 91. С. 123–128.
- 43.Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / під заг. ред. Бібік Н.М. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
- 44.Новий тлумачний словник української мови : у 2-х томах. Т. 2 / за ред. В. В. Яременка. Київ : Аконіт, 2001. 911 с.
- 45.Огієнко І. Історія української літературної мови. Київ : Наша культура і наука, 2001. С. 133.
- 46.Онопрієнко Т. Словникова робота на уроках в початковій школі. Кривий Ріг : Всеосвіта, 2018. 24 с.
- 47.Павлик О.А. Мобільні технології як засіб мовленнєвого розвитку молодших школярів. *Нові концепції викладання у світлі інноваційних досягнень європейської дидактики вищої школи* : матеріали міжнародної науково-методичної конференції 30-31 жовтня 2017р. Київ : КПУ ім. М.П. Драгоманова, 2017. С. 324–326.

- 48.Пометун О.І., Пироженко Л.В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Київ : А.С.К., 2005. С. 6.
- 49.Пометун О.І., Пироженко Л.С. Інтерактивні методи навчання: теорія, практика, досвід. Київ : А.С.К., 2004. 192 с.
- 50.Родигіна І.В. Компетентнісно орієнтований підхід до навчання. Харків : Вид. група «Основа», 2005. 96 с.
- 51.Савченко О. Компетентнісна спрямованість нових навчальних програм для початкової школи. *Гірська школа Українських Карпат*. 2015. № 12–13. С. 38–43.
- 52.Савченко О.Я. Мовленнєвий розвиток учнів на уроках читання. *Методика читання в початкових класах*. Київ : Освіта, 2007. С. 105, 164–166.
- 53.Сисоева С.О. Сучасні підходи до організації навчального процесу в контексті особистісно орієнтованої освіти. *Рідна школа*. 2007. №2. С. 4–9.
- 54.Сіранчук Н.М. Формування лексичної компетентності в учнів початкових класів на уроках української мови : дис. ...д. пед. н. : 13.00.02 / Рівненський державний гуманітарний університет. Рівне, 2018. 428 с.
- 55.Скрипник Л.Г. Фразеологія української мови. Київ : Наукова думка, 1973. 280 с.
- 56.Словник української мови: в 11-ти т. Київ : Наукова думка, 1980. С. 293.
- 57.Собко В.О., Демидчик Г.С., Вишник О.О. Словник синонімів, антонімів і найпоширеніших фразеологізмів для учнів початкових класів: посіб. Для загальноосвіт. навч. закл. / за ред. М.С. Вашуленка. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2016. 136 с.
- 58.Соловейчик С.І. Технології сучасного уроку в контексті компетентнісного підходу. Харків : Основа, 2022. С. 18.
- 59.Соловець Л. Фразеологізм як засіб формування культури спілкування молодших школярів. *Початкова школа*. 2006. №6. С. 19–22.
- 60.Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. Київ : Акта, 2018. 535 с.

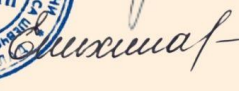
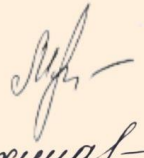
61. Сухомлинська О. В. Сучасна педагогічна наука: тенденції розвитку. *Педагогіка і психологія*. 2020. № 1. С. 5–11.
62. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологія сучасної української мови : навч. посібник. Київ : Знання, 2007. 494 с.
63. Фразеологія як розділ мовознавства. Фразеологізми, їх класифікація. URL: https://miyklas.com.ua/p/ukrainska-mova/10-klas/poniattia-normi-v-suchasni-ukrayinskii-literaturnii-movi-326692/osnovni-grupi-frazeologizmiv-bagatoznachnist-sinonimiia-i-antonimiia-fra_-327174/re-498d934a-618c-42ed-8b9f-08b6c2db05d1
64. Хома О.М. Розвиток лексичної компетенції молодших школярів на уроках української мови. *Наука і освіта*. 2017. №2. С. 41–46.
65. Хом'як Т. Є. Інтегроване навчання: лінгводидактичний аспект. *Наукові записки. Серія: Педагогіка*. 2021. № 192. С. 52–58.
66. Хорошковська О. Розвиток українського мовлення молодших школярів. *Початкова школа*. 1997. № 8. С. 14–16.
67. Шелестова Л. підкреслює формування мовленнєвих умінь молодших школярів з урахуванням індивідуальних особливостей. *Початкова освіта*. 2016. №2. С. 18–21.
68. Яценко Т.С. Інтерактивні технології в контексті психолого-педагогічного супроводу навчального процесу. *Психологія і суспільство*. 2006. №2. С. 59–65.

АПРОБАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ

Наукова праця, яка засвідчує апробацію матеріалів кваліфікаційної роботи

1. Бідна С.В. Ефективність мультимедійних засобів у розвитку мовлення учнів початкової школи. *Початкова школа в новій освітній реальності: традиції й інновації, проблеми й перспективи* : матеріали ІІ Всеукр. студ.-викл. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (24 квітня 2025 р., м. Лубни). ДЗ «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Лубни, 2025. С. 99–102.

Сертифікат учасника конференції

	СЕРТИФІКАТ № 1/7396 ЗАСВІДЧУЄ, ЩО Бідна Соломія взяв(-ла) участь у ІІ Всеукраїнській студентсько-викладацькій науково-практичній конференції з міжнародною участю «Початкова школа в новій освітній реальності: традиції й інновації, проблеми й перспективи» 8 годин, 0,26 кредиту ЄКТС Завідувачка кафедри початкової освіти Директорка НН ІПП Наталія МОРДОВЦЕВА Марина ЄПІХІНА 24 квітня 2025 року, м. Лубни (Україна)	
--	---	--

**Програмові вимоги до розвитку лексичної компетентності учнів
початкової школи**

Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я.

Очікувані результати навчання здобувачів освіти	Зміст навчання
<u>1 клас</u>	
Розрізняє близькі й протилежні за значенням слова [1 МОВ 4.1]; розпізнає слова, які мають кілька значень [1 МОВ 4.1], [1 МОВ 4.2]; доповнює тематичні групи слів [1 МОВ 4.1], [1 МОВ 4.2]; встановлює відповідність між родовою і видовими назвами [1 МОВ 4.1]	Спостереження за лексичним значенням слів.
<u>2 клас</u>	
Розпізнає слова, близькі і протилежні за значенням [2 МОВ 4.1]; розрізняє пряме й переносне значення слів [2 МОВ 4.1]; пояснює різні значення багатозначних слів (з допомогою вчителя) [2 МОВ 4.1]; розподіляє ряд слів на 2 групи за смисловою ознакою, доповнює кожну групу 2-3 словами [2 МОВ 4.1]; доречно вживає слова різних лексичних груп у власному мовленні [2 МОВ 4.1];	Дослідження лексичного значення слова. Використання лексичного багатства української мови у власному мовленні.
<u>3 клас</u>	
Пояснює пряме і переносне значення слів [3 МОВ 4.1]; добирає до поданого слова 1-2 найуживаніші синоніми, антонім [3 МОВ 4.1]; користується навчальними словниками синонімів, антонімів [3 МОВ 2.5]; розпізнає найуживаніші багатозначні слова і пояснює	Спостереження за лексичним значенням слова. Вживання у власному

їх різні значення; [3 МОВ 4.1] знаходить і пояснює роль синонімів, антонімів, багатозначних слів у тексті [3 МОВ 4.1]; доречно використовує у власних висловленнях слова в прямому і переносному значеннях, синоніми, антоніми, багатозначні слова [3 МОВ 4.2].	мовленні слів різних лексичних груп (слова в прямому і переносному значеннях, синоніми, антоніми, багатозначні слова).
<u>4 клас</u>	
Утворює словосполучення з прямим і переносним значеннями [4 МОВ 4.1]; добирає до поданого слова 2-3 найуживаніші синоніми, антонім, користуючись відповідними навчальними словниками [4 МОВ 4.1]; розкриває значення найуживаніших багатозначних слів, вводить їх у словосполучення, речення [4 МОВ 4.1]; пояснює значення найуживаніших фразеологізмів [4 МОВ 4.1]; добирає до фразеологізмів близькі за значенням слова [4 МОВ 4.1]; знаходить синоніми, антоніми, багатозначні слова, фразеологізми в тексті і пояснює їх роль [4 МОВ 4.1]; розпізнає застарілі й нові слова в текстах [4 МОВ 4.1]; досліджує походження слів [4 МОВ 4.1]; використовує у власному мовленні слова в прямому і переносному значеннях, синоніми, антоніми, багатозначні слова, фразеологізми для досягнення мети спілкування [4 МОВ 4.2];	Дослідження ролі в мовленні лексичних груп слів (слова з прямим і переносним значеннями, синоніми, антоніми, багатозначні слова, фразеологізми, застарілі й нові слова). Дослідження походження окремих слів (запозичення з іншої мови,

	словотворення). Уживання слів різних лексичних груп у власному мовленні.
--	---

Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Шияна Р.Б.

Обов'язкові результати навчання	Очікувані результати навчання
<u>1 – 2 класи</u>	
Спостерігає за мовними одиницями та явищами, відкриває деякі значення слів	Знаходить у висловленні і пояснює роль синонімів, антонімів, багатозначних слів, споріднених слів [2 МОВ 5- 4.1-4]; знаходить у художніх текстах виражальні засоби мови і пояснює їхню роль [2 МОВ 5-4.1-5].
<u>3 – 4 класи</u>	
Аналізує значення слів з урахуванням контексту, будови слова, перевіряє власне розуміння значення слова за словниками; використовує у власному мовленні слова з переносним значенням, синоніми та антоніми, фразеологізми для досягнення мети спілкування.	Доречно використовує у власних висловленнях слова з переносним значенням, синоніми, антоніми, багатозначні слова й пояснює таке слововживання [4 МОВ 5-4.1-7].

**Методичні рекомендації для вчителя початкових класів щодо
формування лексичної компетентності засобами сучасних педагогічних
технологій**

1. Плануйте системно й цілеспрямовано.

- Визначайте чіткі мовленнєві цілі уроку: не лише «засвоїти слова», а *вміти використовувати їх у власному мовленні*.
- Обирайте педагогічні технології відповідно до мети:
 - інтерактивні – для розвитку комунікативності;
 - проблемні – для формування гнучкого мислення;
 - диференційовані – для урахування індивідуальних потреб;
 - інтегровані – для міжпредметної роботи з лексикою;
 - ТРКМ – для формування усвідомленого мовлення.

2. Залучайте учнів до активної мовленнєвої діяльності.

- Використовуйте інтерактивні вправи, які стимулюють мовлення: «Мікрофон», «Асоціативний кущ», «Ланцюжок слів», «Карусель», «Акваріум», «Руханки з словами».
- Працюйте над вмінням слухати і відповідати – учень має не лише говорити, а й вступати в діалог.

3. Створюйте проблемні мовленнєві ситуації.

- Формулюйте завдання у вигляді проблемних запитань: *«Чому в цьому тексті слово звучить недоречно?», «Яке слово передає точніше?», «Що означає цей фразеологізм у контексті?»*.
- Давайте учням змогу робити припущення, обґрунтовувати вибір слів, використовувати лексичні одиниці в нових контекстах.

4. Диференціюйте завдання за рівнем складності.

- Добирайте лексичні вправи з урахуванням мовленнєвих можливостей дітей.
- Пропонуйте:
 - для сильніших учнів – творчі завдання (написати текст, пояснити значення, добрати емоційно забарвлені синоніми тощо);

для учнів із середнім рівнем – завдання на добір слів, пояснення значення в контексті;

для слабших – вправи з підказками, вибором із кількох варіантів, завершення речень.

5. Інтегруйте навчання лексики в інші види діяльності.

- Залучайте слова з інших предметів (природознавства, мистецтва, математики) у мовні вправи.
- Проводьте інтегровані уроки, де діти працюють зі словами як засобами пізнання світу, а не лише мовними одиницями.

6. Використовуйте технології розвитку критичного мислення.

- Навчайте учнів ставити питання до слова, тексту, висловлювання.
- Використовуйте методи:
«Кубування» – аналіз поняття з різних боків;
«Фішбоун» – міркування щодо значення/доцільності використання лексики;
«Інсерт» – робота з новими словами у тексті.

7. Активізуйте образне мислення через фразеологізми, прислів'я:

- Запроваджуйте роботу з фразеологізмами, порівняннями, метафорами як засіб збагачення мовлення.
- Пропонуйте завдання: *поясни, заміни, добери, уяви ситуацію для вживання.*

8. Забезпечуйте повторення і закріплення лексики в мовленні.

- Організуйте регулярне використання вивченої лексики у нових темах.
- Заохочуйте учнів застосовувати нові слова в переказах, творчих розповідях, діалогах, інсценізаціях.

9. Залучайте дітей до мовленнєвої творчості.

- Запропонуйте придумати власне прислів'я, нове значення фразеологізму, гру зі словами (анаграми, загадки, ребуси).
- Використовуйте словесні ігри як інструмент лексичного розвитку.

10. Створюйте доброзичливу атмосферу і підтримуйте мовленнєву ініціативу.

- Хваліть за вдале використання слова, точне формулювання думки, вдалі порівняння.
- Формуйте мотивацію до мовленнєвого самовираження, підтримуйте впевненість дитини у власному мовленні.

1. Прочитай вірш. Знайди у ньому фразеологізм і поясни його значення.

В цирку був я з дідусем

Ми там бачили усе:

І жонглера, і ведмедя

На швидкій велосипеді.

- Ти прийшов ловити гав?

Аж піднявся я із лави:

- Та які ж у цирку гави?!

2. Випишіть словосполучення у дві колонки: у першу фразеологізми, а у другу – вільні словосполучення.

Зелений гай, зелена вулиця, нагріти руки, піймати облизня, бити чолом, бити на сполох, гріти воду, бити молотом, взяти за горло, взяти за руку, піймати злочинця, заварити кашу, заварити чай, скакати в гречку, сіяти гречку.

3. Визначте з – поміж даних словосполучень фразеологізм:

а) накивати п'ятами;

б) розбити вазу;

в) пекти картоплю.

4. Яке з цих словосполучень є стійким, а яке – ні?

Пекти картоплю

душа радіє

пасти задніх

дзвонити зубами

замилювати очі

крутити парасолькою

замовити товар

накрити ковдрою

мама радіє

пекти раків

крутити носом

пасти корів

накрити мокрим рядном

замилити пляму

дзвонити дзвоником

замовити словечко.

6. «Обернений диктант». Заміни диктовані слова відповідними фразеологізмами.

Гарний, безліч, сумний, щезнути, загордитися, утекти, перестаратися.

7. Відновіть прислів'я і поясніть їх зміст. Скористайтесь довідкою.

1. Літо забирає....

2. Якщо не навчив батько,

3. Краще без вечері лягати,

4. Хто багато читає

5. Як голова сивіє,

6. Діти плачуть,

Довідка: а у матері серце болить; то чоловік мудріє; а зима з'їдає; то не навчить і дядько; той багато знає; але без боргів уставати.

7. Замініть у поданих висловах прикметники антонімами. Як ви розумієте їх зміст?

Низька (висока) оцінка, вузьке (широке) коло, легка (важка) задача, добра (погана) новина, холодна (тепла) зустріч, з важким (легким) серцем, міцне (слабке) здоров'я.

8. Випишіть фразеологізми зі словами-антонімами, потім слова-антоніми, а наприкінці – фразеологізми-антоніми.

Рано чи пізно; рано – пізно; зима одягає, а літо роздягає; вести перед – пасти задніх; перемога – поразка; не ти перший, не ти останній; працьовитий – лінивий; кидає то в жар, то в холод; гладити за шерстю; гладити проти шерсті; білий – чорний; ні назад, ні вперед; дивитись вперед – оглядатися назад; не за життя, а на смерть.

9. Пояснити за допомогою словника фразеологізми і замінити їх одним словом.

Робити з мухи слона, зарубати на носі, тримати язик за зубами.

10. Гра «Склади та поясни фразеологізми». Учням роздаю по одному конверту, у якому на окремих аркушах записані слова. Із цих слів потрібно скласти фразеологізми. Записати в зошити й пояснити лексичне значення цих фразеологізмів, а також дібрати синоніми. Зразки фразеологізмів *Ні в тин, ні в ворота (Невдало). Очі на мокрому місці (Тонкосльозий). Серед села дороги не знайти (Не розібратися в простому). Щоб рибу їсти, треба в воду лізти (Докладати зусиль). Як в око вліпив (Точно сказав).*

11. Придумати ситуацію з такими висловами: *зі всіх сил, засукавши рукава.*

12. Скласти діалог на основі значення фразеологізму *згоріти зі стиду.*

Тема: Фразеологізми. Розпізнаю фразеологізми, навчаюся доречно вживати їх у мовленні.

Мета : ознайомити учнів з поняттям «фразеологізми», навчити їх помічати в мовленні та текстах фразеологізми, влучно і доречно використовувати їх у власному мовленні; розвивати вміння добирати фразеологізми, розуміти їх значення; збагачувати активний словниковий запас учнів.

Обладнання: картки; словник фразеологізмів; малюнки до фразеологізмів «водити за носа», «стріляний горобець»; кросворд.

Хід уроку

I. Організація класу.

Продзвенів уже дзвінок,
час зібратись на урок.
Всі тихесенько сідаєм
і урок розпочинаєм.

II. Актуалізація знань учнів.

-Ми з вами вивчаємо тему «Слово», ознайомилися з прямим та переносним значенням слова, зі словами – синонімами та словами-антонімами. Пригадайте, коли слова стоять в прямому, а коли в переносному значенні. Які слова є синонімами? А антонімами?

-Прослухайте вірш – гумореску і поясніть, як ви зрозуміли вираз «зарубай на носі».

Зарубай на носі.

Гриць катався на льоду,
не спитавши мами,
та й потрапив у біду:
шурхнув з ковзанами.

Мамин гнів хлоп'я мале
пам'ятає й досі:
«Бить не битиму, але
зарубай на носі!»
Дивно це було сприймать
хлопцеві малому:
«Як? На носі зарубать?
Ще й собі самому?»
Може, нині смішно й вам
в теплім дружнім колі.
Гриць тепер сміється й сам,
Гриць давно вже в школі.
В літгурток він став ходить
і знайшов розгадку:
ніс походить від носить
в даному випадку!
Бо носили в правіки
за собою всюди
палички і дощечки
неписьменні люди.
І як ми в записники
все заносим з вами,
так вони — на дощечки,
звані в них носами.
Отже, вираз виник там,
а зберігся й досі.
Це, читачу, й ти затям,
зарубай на носі!

III. Оголошення теми і завдань уроку.

-Такі вирази, як «зарубай на носі», «пекти раків», «вішати носа», «з вогню та в полум'я» називають фразеологізмами.

Хвилинка каліграфічного письма.

Ф Фр фр азо оло гізм фраза фразеологізми

IV. Сприймання і усвідомлення нового матеріалу.

1. Пояснення фразеологізмів «накивати п'ятами», «ні пари з уст», «байдики бити».

2. Усвідомлення фразеологізмів як стійкого сполучення слів, які за значенням сприймаються як одне ціле.

3. Робота з картками. Встановити відповідність між фразеологізмами і їхніми значеннями.

Вішати носа	запам'ятати
Робити з мухи слона	зневіритись
Намотати на вус	втекти
Накивати п'ятами	кричати
Дерти горло	перебільшувати

Очам не вірити	образитися
Плутатися під ногами	здивуватися
Правити теревені	мовчати
Ні пари з уст	заважати
Надути губи	балакати

З одним фразеологізмом скласти речення і записати речення.

V. Закріплення вивченого матеріалу.

1. Із поданих словосполучень записати лише фразеологізми.

Зарубати на носі, зрубати тополю, ловити гав, ловити м'яч, робити з мухи слона, робити презентацію, позакладало вуха, позакладали дрова, народитися в сорочці, народитися в сім'ї, як мокре горить, горить вогонь.

2. Робота із фразеологічним словником.

Визначення значень фразеологізмів «горить в руках», «пасти задніх», «обвести навколо пальця», «на лобі написано».

3. Введення фразеологізмів в речення. Записати ці речення.

Тато **дуже втомився** після важкої праці.

Дівчинка розповіла про свої пригоди **похапцем**.

Брат попросив сестру **мовчати**.

(п'яте через десяте; не чув ні рук, ні ніг; тримати язик за зубами).

4. Гра «Четвертий зайвий». Вилучити зайвий фразеологізм.

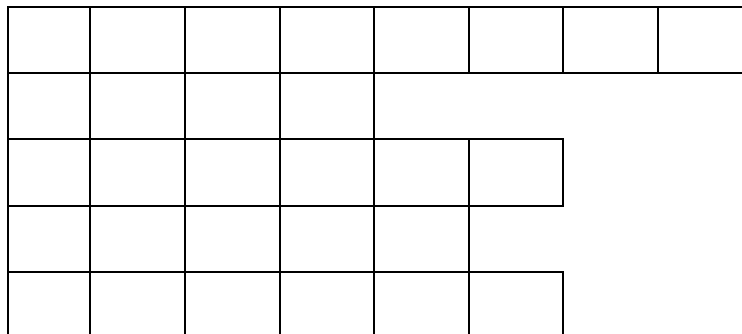
Теревені правити, точити ляси, скипіти від злості, торочити небилиці.

Плутатися під ногами, як муха в окропі, набрати в рот води, витися в'юном.

Проковтнути язика, набрати в рот води, задержати слово на язиці, очам не вірити.

Немов у вусі, хоч маком сій, чутно як муха літала, на сьомому небі.

5. Розгадування кросворду.

1. Правити ... (теревені).
2. Розвісити ... (вуха).
3. Біла ... (ворона).
4. Як курка... (лапою).
5. Жаба ... (давить).

6. Робота з ілюстраціями до фразеологізмів.

-Багато художників намагаються передати зміст фразеологізмів за допомогою зображення. Перегляньте малюнки та подумайте, до якого

фразеологізму він може бути намальований (малюнки до фразеологізмів «водити за носа», «стріляний горобець»)

VI. Рефлексія.

1. З якими словами ми познайомилися на уроці?

-Як би ви назвали фразеологізми?

-Чи потрібні фразеологізми в нашому мовленні?

2. Доповніть речення:

« Я сьогодні дізнався...»

« Мені запам'яталося ...»

«Я буду використовувати ...»

3. Оцініть свою роботу на уроці фразеологізмом:

«ні сіло, ні впало», «аж рота відкрив», «літав в хмарах», «рахував горобців», «з'їв пуд солі», «вертівся як білка в колесі», «ніби язик проковтнув», «аж гай гуде».

V. Домашнє завдання.

Знайти і виписати три фразеологізми, намалювати малюнок до одного з них.